

КРАЕЗНАНИЕ

ТАМ, ОТКЪДЕТО ЗАПОЧВА БАЛКАНСКАТА ВОЙНА *Вълче поле - селото с недописана история*

Проф. дин Камен Гаренов (отец Петър)

**Първото българско селце, в което българските войници
влизат на турска територия преди началото
на Балканската война - Вълче поле
Снимка: авторът**

През 2023-а се навършиха 110 години от разорението на тракийските българи, при официалните чествания отново се преповтарят само известни събития. За пореден път се подминава трагедията на малките селища, сред които е и изгореното село Вълче поле или Курткъой, както се е наричало в миналото. Затова целта на настоящата публикация е да обърне внимание на неговата история, защото то е първото българско село, в което влизат нашите войници на турска територия, и от тукашния връх Курткале (днес Шейновец)

започват епохалните битки на Балканската война. Когато за първи път посетих селото през март 2017 г., обстановката беше тягостна: безлюдни улици и занемарени къщи, тук-там се мяркаше някой изоставен български старец или тумба от безпризорно скитащи цигански деца. В селото още има паметници и плочи на герои, които са пазели границата на България, но тяхната история е забравена или поне изглежда, че никой не се интересува от нея.

Балканската война от 1912-1913 г. е преломно и трагично събитие в нашата история. Тя е естествено продължение на съпротивата на българския народ за отхвърляне на несправедливите решения на Берлинския договор, наложен от Великите сили след Освободителната Руско-турска война от 1877-1878 г. По силата на тези решения село Вълче поле е било върнато в пределите на Османската империя. За съжаление възделенията за национално обединение не получиха своя завършек през Балканската, Междусъюзническата и Първата световна война. Но тогава още никой не е подозирал за тези „национални катастрофи“, които щяха да пречупят гръбнака на голяма част от българското землище, което се простираше в Османската империя от Източните Родопи до Мала Азия.

По това време българският народ от двете страни на границата живее, образно казано, в „трепетно очакване“, а българското главно командване извършва стратегическа военна подготовка. След сключването на политически съюз между балканските държави за война срещу „турците“, в Хасковския край, на чиито гранични територии се предвижда разгръщането на началните военни действия, се вземат строги мерки за наблюдение и охрана на държавната граница. Според изследванията на д-р Красимира Узунова още на 17 септември 1912 г. с разпореждане № 996 на шаба на действащата армия до командира на сборната конна бригада се заповядва да се заеме с. Ярджилик (Малко брягово) на югоизток от гр. Харманли, като се държи под наблюдение установената линия с. Корашлии (Славяново), с. Козлудере

(Орещец), с. Диниклии (Лозен), с. Хебибчево (Любимец). Много преди обявяването на мобилизацията командващият Втора армия има за задача под формата на военни учения да прикрива придвижването на основните сили и да не позволи на турската кавалерия изненадващо да проникне в долината на р. Марица.¹

Така на 19 септември 1912 г. по заповед на министър на войната в района на Харманли започва съсредоточаването на частите на 1-ва отделна армия, включваща 1-ва Софийска дивизия, 10-та сборна дивизия и придадения към тях хасковски отряд. Строго забранено е обаче навлизането в турска територия, независимо от плановете за нападателна война.²

Според спомените на ротмистър Светослав Акрабов от Пловдивския 3-ти конен полк тяхната част потегля от Пловдив и с товарен влак от гара Филипово пристига на военно учение край Харманли. *„След пладне бях позадрямал в палатката си. Изведнъж стана раздвижване, тичане насам натам, чуваха се възклициания, една глъчка, която се превърна в голямо буреносно ура! Моят ординарец, който се въртеше около палатката, веднага се втурна при мен и със сериозно лице извика „мобилизация“. Изскочих от палатката. Войниците са също въодушевени. Моцно българско „ура“, неспирно се носи по биваците на всички полкове“.* Още през нощта срещу 18 септември 18-та конна бригада получава заповед да достигне с. Бисер (Ярджали) и да доближи линията Корашли-Хебибчево, като влезе в тясна връзка с 8-а погранична рота при с. Урумкьой. Когато ешелоните на Втора армия заемат изходни позиции, конната бригада се измества към с. Корашли за охрана на фланга на пехотните части.

Настъпва решителният момент за навлизане в турска

¹ Узунова, Красимира. Хасковският граничен район в подготовката и началото на Балканската война 1912-1913 г. - В: сборник „90 години Балканска война“, Кърджали 8-9 октомври 2002, с. 380.

² Пак там, с. 381.

територия. „Трябваше да се промъкнат смелчаци в тила на турските отбранителни постове и застави, и за това се взе решение едно отделение да се промъкне през нощта срещу 5 октомврий в близкото крайгранично българско село (става въпрос за сегашното Вълче поле, б.м.) и като заеме с упорита съпротива селската черква, да всее смут в тила на турците. Към полунощ отделението успя да се промъкне в селото и, невидяни от никой, навлязоха в църквата. Мъчителни часове на очакване. Войниците трескаво работят да приспособят храма за отбрана. Очите на изписаните светци кротко ги наблюдават. Отдельонният командир усърдно търси да намери входът, от който започват извитите тесни каменни стълби, водещи за камбанарията”.³ На тази историческа черква, изиграла такава важна роля в първите дни на войната, ще се спрем по-подробно нататък в изложението.

Започва мъчителното очакване на сигнала за военните действия. На 5 октомври призори командирът на 8-ма пехотна дивизия генерал-майор Д. Кирков получава задача да премине турско-българската граница и да настъпи по двата бряга на р. Марица, като заеме гара Мустафа паша и селата Мезек, Караба (Петрота-Орестиада) и Лефке, като овладее склоновете на Източните Родопи. Първи започват бойните действия частите на 30-ти пехотен полк, чиито войници са служили в пограничните дружини и познават добре терена.⁴ Тук на преден план изпъква споменатият вече връх Куркале (Шейновец), като най-високото естествено защитено място в околността. Неговото стратегическо значение е оценено още в древността, за което свидетелстват и останките от крепостна стена. Точно там, на седловината, турският пост и заставата са свързани с постоянна телефонна връзка с ротата в с. Курткьой (Вълче поле) и с Мустафа паша (Свиленград).

³ Акрабов, Светослав. Спомени. - В: Загинали за родината. С., 1942, кн. 7, с. 11-12.

⁴ Узунова, Красимира. Хасковският граничен район, цит. съч., с. 382.

В деня на нападението в заставата на връх Курт кале има 100 войници и две роти. Командирът на полка Петър Рашков решава да атакува с Втора пехотна дружина, включваща 5, 6, 7 и 8-ма пехотна рота под командването на майор Иван Стефанов. Към тях се присъединяват 9 и 10 пехотни роти от дружината на майор Петър Топкаров и един тежкокартечен взвод. Съотношението на силите е 3:1 в наша полза, като се разчита на положителен ефект за сломяване на бойния дух на противника.⁵ По това време връх Курткале е с отвесни и непристъпни склонове от юг и северозапад, на места изгорени от противника за разчистване на обзора, а към средата е опасан с полуразрушена стена, останала от римско време. Върхът обхваща площ около 1200 кв. м, достъпен само по една пътека, като на билото се намират землянки за бойни и хранителни припаси, както и жилище за граничарите от заставата.

Овладяването на родопския гребен започва още на 4 октомври вечерта, без да се навлиза в турска територия. Изкачването тръгва от Малко градище с опитни водачи, като войниците оставят раниците си в селото.⁶ На 5 октомври призори 7-а пехотна рота под командването на капитан Георгиев достига на 200-300 крачки от турския пост на седловината към върха. Независимо от предпазните мерки, турските постови кучета разкриват навлизането и противниковите граничари откриват огън. Благодарение на устремната атака обаче само за 40 минути Курткале пада в български ръце. При овладяване на граничното било загиват 15 и са ранени 24 български войници. Оцелелият противник се оттегля към с. Курткьой (Вълче поле), където има помощна рота към заставата с около 50-60 войници. В същото време 5-та пехотна рота овладява връх Чадър тепе, а 8-ма пехотна рота - гребена на Острите камъни.⁷

⁵ Узунова, Красимира. Хасковският граничен район, цит. съч., с. 382-383.

⁶ Пак там, с. 383.

⁷ Пак там, с. 383-384.

Местна легенда разказва, че по време на атаката турският гарнизон се бил укрепил на недостъпно място в планината близо до връх Шейновец. Българските войници многократно атакували турците, но предводителят им бил застанал между две скали и успешно отбранявал позицията, като прострелвал всеки осмелил се да излезе в атака. Турчинът имал петзарядна карабина и след всеки 5 изстрела сменял пълнителя. Скоро това било забелязано от смел български войник, който издебнал смяната на пълнителите, изтичал до скалите и успял да промуши турчина с щика си. Така позицията била превзета.

Османските войници, които отстъпват в своя територия към турската застава Курткьой, (Вълче поле), попадат на нова изненада и в така да се каже „курткапан” - вълчи капан. Когато откъм Курткале най-напред гръмва първата пушка, предварително навлезлите в турската зона и прикритите в черквата на с. Вълче поле доброволци са в готовност. В записките си ротмистър Светослав Акрабов от пловдивския 3-ти конен полк отбелязва: *„Войниците заеха позиции по прозорците. Не се мина дълго време по цялата погранична линия започна пукотевица. Селските псета силно залаяха и из селото започна да се чува глъч. Църковният двор немаше ограда. Неиде из селото пламнаха, но скоро загаснаха лампи. Затреця. Бурни залпове, тътнеж, безкрайно ехо изпълниха доловете. Започна да се чува протегнат дружен вик „ура”, който заглъхваше в нощта. Един от войниците като стрела изтича по стълбите, водещи за камбанарията, и като сграби в ръцете си въжето, залюля с всичката си сила селската камбана. Гръм и камбанен звън разтърсиха околността. Няколко кушуми прелетяха през камбанарията. Турските часови, които пазеха спящите по къщите турски войници, първи откриха огън по камбанарията. Те стреляха отдолу.*

Войникът, прикрит в камбанарията, лудо задърпа въжето на камбаната. Воят на камбаната се смеси с честите пушечни залпове и неразбрани човешки виковете. По върхо-

вете на планината пламнаха пожари. Това бяха турските погранични постове. Руменият зрак на изток се разля широко и слънцето чаровно смаяно и строго се яви на небото, право срещу бълващата огън света сграда. Тогава българите от селото грабнаха пушките и встъпиха в борба с потеснителите. Чинеше ми се, че тая светкавична борба, тоя могъщ камбанен зов, грохотът на оръдията, картечниците и пушките, събудиха полето, долините, земята по течението на Марица и Гунджа. Цялата българска земя да възвести борбата за свободата на роба. Започнатата неравна борба се превърна в стихия. Разливат се ехтежите, носят се далеко, потъват в усои и гори, и зоват, подканят, заклеват за вихрен полет, час по-скоро да се унищожи врага, да се спечели победата. И целият глух западен свят да чуе героизма на българският войник, да чуе започнатата неравна борба. В бурните отсечени залпове, в клокотенето на картечниците гинат синове на земята, що ги е откърмила. Гори крайнината на селото. Пушечните гърмежи стават по-редки. Боят продължава далеко на север и юг. Към пладне селото е вече освободено. Границата е преминалата. Камбаната отново тържествено забива, за да възвести свободата.

Цялото село изпълни църковния двор. Сияющи и тържествуващи, селяните посрещнаха първия дълго очакван ден - денят на свободата! Отделението на храбрият ефрейтор Райчо Николов се присъедини към своя ескадрон. То изпълни света своята задача. Така смело започнаха войната ескадроните на 3-й конен полк”.⁸

От дистанцията на времето днес ние възприемаме главно героизма на тази епопея, но забравяме човека зад нея. Ротмистър Акрабов е имал своите мечти за бъдещето и тревогите дали ще го доживее: „По модрите върхове на Родопите почна да се раздипля червения воал на идещата зора. Тръпна! Още малко ще завие страшна буря, която ще разкъса тоя нежен покой и тая вълшебна красота! Какво ще

⁸ Акрабов, Светослав. Спомени, цит. съч., с. 14-17.

*стане? Каква ще бъде съдбата на моята Татковина, на тоя град, на цял народ, настръхнал и страшен? Дебнящ в тая дивна нощ чуква часът за разплата с вековния угнетител, с когото ще се захване неравен, дързък кървав двубой! Ще видя ли друга такава нощ, когато премине бурята - неволно си питам”*⁹

Аналогични са и думите на подпоручик Антон Каблешков, който е командвал взвод в състава на Шести конен полк.¹⁰ Ескадронът на подпоручик Каблешков на 6 октомври влиза в превзетото с. Курткьой, заселено от българи. В първото писмо до близките си той споделя: „Става вече трети ден, откакто сме на турска територия... Почти никакво съпротивление... Тези дни нощуваме из долината на р. Арда. Турските села са пусти, всичко е останало из къщите. В българските села картината е трогателна. При влизането бият камбани, само че всички техни мъже са събрани за турската войска”.¹¹ Според данните в изследването на Неделя Недкова подпоручик Каблешков влиза с авангарда на конната бригада на 5 октомври в с. Урумкьой (Ефрем), а на следващия ден в Курткьой.¹² Така излиза, че селото е освободено на 5 октомври 1912 г., а не че **на 4 октомври вечерта първите български войници са вече там**. По това време в селото е имало 90 семейства.¹³

Около 13 ч. същия ден цялата Тунджанска дивизия преминава границата. Започва свещената война за освобождаване и обединяване на българските земи, една от заветните

⁹ Пак там, с. 11-12.

¹⁰ Каблешкова, Райна, Анна Илиева. Антон Каблешков - офицер - кавалерист участник в освобождението на Източните Родопи. - В: Сборник 90 години Балканска война. Кърджали, 8-9 октомври 2002, с. 323.

¹¹ Пак там, с. 324.

¹² Недкова, Неделя. Подпоручик Антон Каблешков - героят от Урли, Пловдив, 1914. Вж. също Пловдивски общински вестник, бр. 14/9. IV. 1914 г.

¹³ Така е отбелязано в Милетич, Любомир. Разорението на Тракийските българи през 1913 година. Изд. БАН, София, 1918; II фототипно издание, Културно-просветен клуб „Тракия”, София, 1989.

цели на младата ни държава. Първият ден на войната е отразен във в. „Мир“ под заглавие с големи букви „Победоносното навлизане на българската армия в Турция“ и „Първа победа“. В информацията се съобщава и за сраженията при село Вълче поле: *„Любимец, 5 октомври, 10 ч. Днес стана първото сериозно сражение в похода към Одрин. Преди да настъпят към Мустафа паша нашите войски нападнаха височините при с. Курт къой, наречени Курт кале, където турците бяха укрепени. След много умело нападение и непродължително сражение, турската войска се разбяга в безредица, като остави убити един офицер и 3 войници. От наша страна убити няма. Ранени са само 14 войници от Шейновския полк, почти всички леко. Веднага те бяха отправени с железницата във вътрешността за лечение. Царят, уведомен за храбростта им, ги награди с ордени за храброст...”*¹⁴

Учителят Димо Чанков, който изследва този район във връзка с освобождението на Ивайловград, също пише за ситуацията, свързана със селото: *„Сборната конна бригада на полк. Танев с 2 погранични роти стига село Вълче поле с походно положение към близкото село Малки Воден. В направлението към река Арда започват да действат и части от 8-ма пехотна Тунджанска дивизия с командир генерал-майор Димитър Кирков - 51-и и 30-и Шейновски полк. Три дни по-късно дивизиите на Втората българска армия се укрепяват на заетата линия между реките Тунджа и Арда”*.¹⁵ Впоследствие бойните действия се развиват на юг към Одрин, а малката битка при село Вълче поле е забравена. В академичните издания акцентът се поставя върху героизма на българските летци поручик Радул Минков и подпоручик Продан Топракчиев в боевете за гара Караагач, а някои въодушевени български историци пишат, че това е *„първата*

¹⁴ Вестник „Мир“, бр. 3676 от 7.X.1912 г.

¹⁵ Чанков, Димо. Войски и чети отвоюват Ивайловград. - в. „Нов живот“ от 20 ноември 2003, с. 5.

в света бомбардировка”,¹⁶ което не е вярно.¹⁷ Кулминацията е превземането на Одринската крепост на 11-13 март 1912 г. от Втората българска армия, допълнена с две сръбски дивизии - наемници, чиято роля също се преиначава.¹⁸ Така стигаме до Лондонския мир и граничната линия Мидия-Енос, зад която зрее друга война, защото враговете български не спят. На 19 май 1913 г. в Солун е сключен окончателен съюзен договор между Сърбия и Гърция за общи действия срещу България, с цел да не допуснат българско владение на запад от р. Вардар. На 28 юни 1913 г. в съюза срещу България се включва и Румъния. Почва Междусъюзническата война.

Със започването на Междусъюзническата война на 30.VI. 1913 г., освободените български земи се подлагат на кървава реокупация. Турция нарушава линията Енос-Мидия и жестоко се саморазправя с мирното българско население, като го изгонва или избива. Османските войски и башибозушките формирования не срещат съпротива - всички български войски недалновидно са изтеглени и изпратени на другите фронтове, спокойни, че турците ще останат верни на подписания договор. На 10 юли 1913 г. турските войски влизат без бой в Одрин, който е на 45 км от с. Вълче поле, а на 27 юли 1913 г. са вече в Ортакьой (днес Ивайловград).

При реокупацията Османската империя започва да излива гнева си за своето военно унижение, нанесено ѝ от мла-

¹⁶ Колев, Валери. История на България по дати. Съст. В. Кацунов, Пл. Митев, В. Колев, Е. Калинова, И. Баева С., 2008, с. 224. Виж също: в: Миланов, Йордан. Авиацията и въздухоплаването на България през войните 1912-1945. Том 1. С., 1995; Неделков, Димитър. История на българската военна авиация. С., 2012; Тангълов, Димитър. Кога за пръв път българската авиация ползва самолета за бомбардиране на противника? - Военноисторически сборник, Т. 1., 1990, с. 141-147.

¹⁷ Първото хвърляне на бомби е станало от балони през юли 1849 г. от Австрия срещу италианците над Венеция. Във войната между Италия и Османската империя, през т.нар. Неаполитанска война, на 1 ноември 1911 година, италианците за първи път са използвали самолети за хвърляне на бомби.

¹⁸ На всеки войник от тези сръбски наемници България е плащала по един златен български лев на ден.

дата българска държава, над мирното българско население из целия район. Несигурната обстановка и зверските убийства от страна на всевъзможни башибозушки формирования принуждават населението да се спасява с бягство в свободна България. Прогонени са около 100 000 българи. Върволица от бежанци минава и покрай с. Вълче поле. Мнозина от тях са настигани и съсичани по бродовете на река Арда. Тук ще цитираме един случай от подложеното на отмъщение село Покрован, в който се споменава и Вълче поле.

При бягството *„башибозуците настигнали на пясъците на реката Никола Куманов, който бягал с четиригодишния си син Димитър на гърба. Отнели детето от ръцете му и го захвърлили настрана, а самият баща посекали с ятаганите си пред очите на обезумялото от ужас дете“*. Предаваме картината по разказа на Яна Стайкова и Кръстила Иванова - в този момент скрити в гората участнички в бягството. Димитър Николов - детето на Никола Куманов, също си спомня за трагичното бягство. Разказът му е записан на 28.08. 1980 г.: *„По това време всеки бягаше да се спасява в България, като минава границата през връх Света Марина. Ние с татко също сме побягнали една нощ. Трябвало е да пресечем река Арда. Това е ставало най-удобно до мястото, където днес е Андоновата воденица. Там реката е по-широка и по-плитка. Обаче турците ни усетили и тръгнали да ни преследват. Настигат ни точно на пясъците на Арда и там убиват баща ми. Оставили само мене, тъй като малки деца избягваха да убиват. Не се знае колко време съм стоял там, но вероятно след няколко дена аз съм се намерил в покрайнините на село Ибрюерен. Тук хората били изпокрити по къщите си. В тревата край селото ме намерили.*

Една жена отвори един купенец (прозорец) и ме запита от къде съм. Като разбра, че съм от Покрован, тя ми каза: „Виж, вашето село цялото гори в пушеци и пламъци!“ Този момент добре си спомням, както и събитията оттук нататък. Дотук нещата са ми разказани от други хора участници и съвременници на събитията. Повъртях се из селото

*и срещнах други жени, които бяха излезли от къщите си, печаха в огъня лук и ядяха. Дадоха и на мене. След това се образува една група от бегълци, които искаха да преминат границата и да се спасят в България. Аз се присъединих към тях. Кои бяха те, никога не помня и никой не ми се обади по-късно, може би защото се срамуваха от постъпката си, която ще разкажа. Това ставаше пак нощем. Преминахме реката като аз бях качен на гърба на един човек. На същото място преминахме реката и видяхме трите трупа, които се бяха подули и миришеха. На разсъмване бяхме на отсрещния бряг и понеже се беше развиделило, влязохме в Караянчовата сая от село Деве дере (Камилски дол). Тук останахме през целия ден. Аз съм заспал, та чак до вечерта. Привечер ме видели, че още спя, те ме изоставили и заминали за България. Някъде към село Куртален (Вълче поле) срещнали Христо Димов Ялъмов от Покрован, чието семейство било в село, а той сам избягал. Разпитвал за жена си, за децата си и очите му били все към Покрован обърнати - как да ги изведе и спаси. Те му казали, че това сега е много опасно, затова ще направи голям хаир, ако спаси изоставеното от тях в Караянчовата сая дете. Без да се колебае, той веднага тръгнал към саята. Аз го усетих, като драскаше с кибрит, за да ме види, понеже вътре беше тъмно. Аз още съм спял и той след като ме събуди, даде ми и хляб да ям. Качи ме на гърба си и поехме към границата за България”.*¹⁹

От подобни откъслечни сведения една цялостна картина на събитията е събрал проф. Любомир Милетич. Според него един отряд, воден от „Енвер-бей, продължил нашествието си от Одринско през Мустафа паша в посока към старата българска граница, а други негови части се упътили западно към Ортакойско. Тогава твърде зле пострадали освен град Мустафа паша, но и няколко от българските села,

¹⁹ Маринов, И. Османските нашествия и мирното българско население (из историята на село Покрован, Ивайловградско). - В: Турските завоевания и съдбата на балканските народи, отразени в исторически и литературни паметници от XIV-XVIII век. В. Търново, 1992, с. 316-317.

които не успели навреме да избягат. Българското население в Мустафапашенско сравнително беше значително”.²⁰ Авторът посочва, че в село Курткьой е имало 90 семейства само българи. В околията заедно с града живеели около 700 гръцки семейства, които „не само не са били закачани, а на-против - те се явили в помощ на турците”, и „взели явно или прикрито участие” в извършените над българите грабежи и жестокости.²¹ Според разкази на очевидци Л. Милетич пише: „Духът на турската войска, която плахо бе влязла в Одрин, беше се надигнал много, след като се бе разбрало, че реокупацията ще им се удаде, без да навлече някои сериозни протести от страна на Великите сили. Това повдигане на духа у турските военачалници и войници, разбира се, главно се изрази в жестоки гонения, убийства и грабежи над българското население, не успяло да избяга през старата българска граница. След войската вървели турски башибозуци. Грозната вест, че турците колят и палят, се е разнесла като мълния, но при все туй жителите на някои села не успели да избягат”.²²

За нашето изследване от значение е съобщеното от Милетич, че тогава **било изгорено и Курткьой**. „Жителите на село Курткьой избягали с покъщината и с добитъка си до старата граница над село Алвандере (сега Малко градище - б.м.) и там се спрели в гората. Тогава се чули гърмежи от към Мустафа паша, където турците вече били навлезли. Селяните в село Алван дере, да сплашат турците, за да не дойдат в тяхното село, взели силно да гърмят. Курткьойци, като чули гърмежите и от към Алван дере, помислили, че турците им отсекли пътя, че са влезли вече в Алван дере. Станала невъобразима паника, бяг на вси страни през гората към старата граница, като оставили колата си с покъщината и част от добитъка. Само 15 от натоваре-

²⁰ Милетич, Любомир. Разорението на тракийските българи през 1913 година. С., 1918, с. 45.

²¹ Пак там.

²² Пак там, с. 45-46.

ните коля спасили и малко добитък. Турците сетне скоро пристигнали, изгорили селото и разграбили всичко. Когато минах през Курткьой, селяни ревностно си правиха нови жилища. Имаше направени 10-тина нови къщи, но още бяха непокрити, защото нямало керемиди. Над селото стърчаха зидовете на голяма турска казарма, която била разрушена през първата война, 1912 год.”²³

Според разказа на друг очевидец - Тодор Костов, който е бил учител в Деведере и в селата Попово и Гьокче бунар (Сив кладенец): *„Курткьойци успяха да спасят добитъка си, понеже са близо до границата”*.²⁴ По устни сведения от укрилите се в гората хора само един човек се е върнал в Курткьой, *„за да вземе нещо от къщата си”*, но е бил убит. Това е единствената жертва, която селото дава по време на тези погроми.

По силата на Цариградския мирен договор между България и Турция от 16 септември 1913 г. Османската империя си връща Източна Тракия с Одрин.²⁵ По щастлива случайност село Вълче поле остава пак на границата, но този път в пределите на свободна България. Изгорено и опустошено, то започва бавно да се съвзема и да гледа към неясното бъдеще.

Какво оцелява в тези жестоки времена и каква е съдбата на **първия герой - черквата „Св. Георги”**. Заставам пред боядисания в бяло храм, който с нищо не напомня за отминалите сражения. Всичко е запустяло, сякаш замряло във времето. Само ако се заобиколи храмът старият градеж напомня за миналото. Тъжна и незаслужена съдба. Кое ще надделее - забравата или паметта!? Поглеждам нагоре, но не към връх Курткале, а към черквата. Нейната не много висока камбанария е първата височина, която е превзета от българската войска още **преди** да е обявена войната на „кръста срещу

²³ Пак там, с. 46.

²⁴ Милетич, Любомир. Разорението, цит. съч., с. 55.

²⁵ България получава Малкотърновско, Свиленград и излез на Бяло море на запад от устието на река Марица.

полумесеца”.²⁶ По всичко личи, че храмът не е пожален от пожарите през юли 1913 г. Когато Любомир Милетич минава през селото, в записките си отбелязва само зидовете на разрушената турска казарма, но не споменава за черквата. Извън написаното от ротмистър Св. Акрабов²⁷ други сведения няма. Напразно търся местни предания - все безуспешно. Всичко тъне в забвение. Само Яна Манолова споменава за „малкия храм-параклис, строен около 1830 г.“²⁸ и нищо повече.

В по-новите документи, като например описанието на Старозагорска епархия от 1955 г., към чийто диоцез е и с. Вълче поле, за черквата не се споменава нищо конкретно.²⁹ В изследване на Румен Ваташки за католическите мисии в България, където се уточняват границите на Свиленградската духовна околия, черквата не се споменава като гранична.³⁰ През 1978 г. по разпореждане на Св. Синод всеки енорийски свещеник трябва да събере сведения за историческото минало на поверените им черкви и в получената справка изненадващо четем, че храмът „Св. Георги” в с. Вълче поле е построен през 1916 или 1926 година.³¹ Грешката на свещеника, който е приходящ, а не местен жител, идва от това, че той се е подвел по датировката на наличните в храма икони, които са от тези години. **С опожаряването на селото през 1913 година е изгоряла и черквата,** за което свидетелстват малкото обгорени икони.

²⁶ Вж. Гарена, Петър. Военното духовенство на България. Том II. Документално приложение. С., 2007, с. 676-680 - пълен текст на статията на Маринов, Д. - в. Мир от 13 октомври 1912 г.

²⁷ Акрабов, Светослав. Спомени, цит. съч., с. 11-12.

²⁸ Манолова, Я. Селото на скалните светилища. С., 2014, с. 120. Забележка - на с. 338 тя споменава и за местността Света Петка с предположение, че е имало „вероятно параклис“

²⁹ Ковачев, М. Поглед към Старозагорска епархия. - Духовна култура, 1955, кн. 10, с. 48. Описанието е във връзка с посещението на Българския Патриарх Кирил в Стара Загора.

³⁰ Ваташки, Румен. Българската православна църква и римокатолическите мисии в България (1860-30-те години на XX век). Шумен, 2006, с. 122-125.

³¹ Окръжно архиерейско послание №1137/6.06.1978 г.

След възстановяването на храма иконите също са обновени - старите са поправени с нови надписи или са закупени нови, което ще конкретизирам в инвентарния опис по-долу. Действащият свещеник не е отразил наличието на стара черква през османския период в това чисто българско село.

В теренните си проучвания понякога съм се натъквал неочаквано на ценни архиви, които поради липса на политика за опазване на културното наследство безвъзвратно се унищожават. Така например на 9 март 2020 г. отидох при архиерейския наместник на гр. Свиленград отец Константин, с надеждата да ми помогне с някои материали за черквите, които бяха към неговото архиерейско наместничество. Наличният архив обаче се оказа твърде малък - имаше предимно счетоводна документация и служебна кореспонденция. Вече на двора на архиерейското наместничество, като се разприказвахме по целта на моето изследване и особено като му споделих за една икона в с. Башклисе в Беломорска Тракия, (а неговите родители бяха тракийски бежанци от това село), той се разчувства и се сети, че има една заварена деловодна книга, която можел само да ми я покаже на място и да я прегледам в негово присъствие. Върнахме се в канцеларията му, където отецът много важно извади голяма връзка ключове, отвори огромната църковна каса и измъкна една дълга, премачкана през средата книга, тъй като не можеше да се побере разгънатата в сейфа. Оказа се, че в нея е описан инвентарът на доста черкви и си е заслужавало да се пази под ключ, защото някои от храмовете отдавна са ограбени или изцяло съборени. Така можах да извлека някои сведения за черквите в селата Вълче поле, Кочаш, Бориславци, Малки Воден, Мезек, Ламбух, Малко градище, Камилски дол.

С оглед темата на публикацията прилагам в препис **инвентарното състояние на храма в с. Вълче поле към 1964 г.**³²

³² Вж. НА-БАН. Ф. 345, оп. 1, Личен фонд Камен Гаренов (отец Петър Гарена) - Препис на инвентарното състояние на храма в с. Вълче поле към 1964 г. по документацията на Архиерейското наместничество в гр. Свиленград, направен от о. Гарена на 9 март 2020 г.

Старозагорска епархия. Храм „Св. В. М. Георги“, с. Вълче поле, Свиленградска духовна околия, Хасковски окръг

Храмът е иззидан от камък, с размери - дължина 15 м. и ширина 9,50 м.

Строен е през 1926 година.³³

Майсторът на храма е Тома от Македония.³⁴

Състояние и степен на запазеност на храма - има забележка, че има повреди по зидовете и притвора.

Храмът по тогавашните сведения е бил действащ. Сега обаче, към 2023 г., се отваря само на големи религиозни празници, а Богослуженията са периодични.

Иконостасът е направен от дърво през 1927 г., с височина 2,90 м и широчина 8,40 м.

Майсторите на иконостаса са двама - Васил Шопов и Димитър Узунов.³⁵

Състояние и степен на запазеност - добро.

Опис на Иконостасните икони - големи:

1. Икона на Иисус Христос с Инв. № 3 и стар Инв. № 31. Нарисувана е върху дърво през 1927 г., с размер - 1,05/0,65 м. Не се знае кой е зографина. Иконата е много обгорена, но изкърпена. Намира се на иконостаса.

2. Икона на „Пресвета Богородица“ с Инв. № 4 и стар Инв. № 32. Нарисувана е върху дърво през 1927 г. с размер - 1,05/0,65 м. Не се знае кой е зографина. Иконата е много обгорена, но изкърпена. Намира се на иконостаса.

3. Икона на „Св. Йоана Предтеча“ с Инв. № 5 и стар Инв. № 33. Нарисувана е върху дърво през 1927 г. с размер - 1,05/0,65 м. Не се знае кой е зографина. Иконата е много обгорена, но изкърпена. Намира се на иконостаса.

³³ Става въпрос за възстановяване. Годината също не е ясна дали е 1916 или 1926, тъй като цифрата е нечетлива.

³⁴ Майсторът е Тома Василев от с. Власци, Македония. Вж. сведение за с. Кочаш - построения там храм е от 1921 г.

³⁵ Димитър Атанасов Узунов е от Свиленград.

4. Икона на „Св. В. М. Георги” с Инв. № 6 и стар Инв. № 34. Нарисувана е върху дърво през 1927 г. с размер - 1,10/0,60 м. Не се знае кой е зографина. Иконата е в добро състояние. Намира се на иконостаса.

5. Икона на „Св. Николай” с Инв. № 7 и стар Инв. № 35. Нарисувана е върху платно през 1927 г. с размер - 1,05/0,60 м. Не се знае кой е зографина. Иконата е в добро състояние. Намира се на иконостаса.

6. Икона на „Св. Йоан Кръстител” с Инв. № 8 и стар Инв. № 36. Нарисувана е върху платно през 1927 г. с размер - 1,05/0,60 м. Не се знае кой е зографина. Иконата е „по средата съдрана”.³⁶ Намира се на иконостаса.

7. Икона на „Св. В. М. Димитрий” с Инв. № 9 и стар Инв. № 37. Нарисувана е върху платно през 1927 г. с размер - 1,05/0,60 м. Не се знае кой е зографина. Иконата е в добро състояние. Намира се на иконостаса.

8. Икона на „Св. Атанасий Велики” с Инв. № 10 и стар Инв. № 38. Нарисувана е върху дърво през 1927 г. с размер - 1,05/0,60 м. Не се знае кой е зографина. Иконата е в добро състояние. Намира се на иконостаса.

9. Икона на „Св. Архидякон Стефан” с Инв. № 11 и стар Инв. № 39. Нарисувана е върху дърво през 1932 г. с размер - 1/0,50 м. Не се знае кой е зографина. Иконата е в добро състояние. Намира се на иконостаса.

10. Икона на „Св. Архангел Михаил” с Инв. № 12 и стар Инв. № 40. Нарисувана е върху дърво през 1932 г. с размер - 1/0,50 м. Не се знае кой е зографина. Иконата е в добро състояние. Намира се на иконостаса.

11. Икона „Тайната вечеря” с Инв. № 13 и стар Инв. № 41. Нарисувана е върху дърво през 1935 г. с размер - 0,53/0,96 м. Не се знае кой е зографина. Иконата е в добро състояние. Намира се на иконостаса.

Опис на Иконостасните икони - малки:

1. Икона на „Рождество Христово” с Инв. № 14 и стар Инв. № 42. Нарисувана е върху платно през 1940 г. с размер

³⁶ Така, както съм го прочел - б.м.

- 0,57/0,57 м. Зографин е Кирил Кънчев от гр. Калофер. Иконата е в добро състояние. Намира се на иконостаса.

2. Икона на „Свето Кръщение Христово“, с Инв. № 15 и стар Инв. № 43. Нарисувана е върху платно през 1940 г. с размер - 0,57/0,57 м. Зографин е Кирил Кънчев от гр. Калофер. Иконата е в добро състояние. Намира се на иконостаса.

3. Икона на „Св. Троица“, с Инв. № 16 и стар Инв. № 97. Нарисувана е върху платно през 1952 г. с размер - 0,55/0,31 м. Зографин е Кирил Кънчев от гр. Калофер. Иконата е в добро състояние. Намира се на иконостаса.

4. Икона на „Свето Възнесение Господне“, с Инв. № 17 и стар Инв. № 97. Нарисувана е върху платно през 1952 г. с размер - 0,55/0,31 м. Зографин е Кирил Кънчев от гр. Калофер. Иконата е в добро състояние. Намира се на иконостаса.

5. Икона на „Свето Богоявление“, с Инв. № 18 и стар Инв. № 97. Нарисувана е върху платно през 1952 г. с размер - 0,55/0,31 м. Зографин е Кирил Кънчев от гр. Калофер. Иконата е в добро състояние. Намира се на иконостаса.

6. Икона на „Рождество на Пресвета Богородица“, с Инв. № 19 и стар Инв. № 97. Нарисувана е върху платно през 1952 г. с размер - 0,55/0,31 м. Зографин е Кирил Кънчев от гр. Калофер. Иконата е в добро състояние. Намира се на иконостаса.

7. Икона на „Възкресение Христово“, с Инв. № 20 и стар Инв. № 97. Нарисувана е върху платно през 1952 г. с размер - 0,55/0,31 м. Зографин е Кирил Кънчев от гр. Калофер. Иконата е в добро състояние. Намира се на иконостаса.

8. Икона на „Свето Рождение Господне“, с Инв. № 21 и стар Инв. № 97. Нарисувана е върху платно през 1952 г. с размер - 0,55/0,31 м. Зографин е Кирил Кънчев от гр. Калофер. Иконата е в добро състояние. Намира се на иконостаса.

9. Икона „Вход на Иисуса Христа в Иерусалим“, с Инв. № 22 и стар Инв. № 97. Нарисувана е върху платно през 1952 г. с размер - 0,55/0,31 м. Зографин е Кирил Кънчев от гр. Калофер. Иконата е в добро състояние. Намира се на иконостаса.

10. Икона на „Сретение Господне“, с Инв. № 23 и стар Инв. № 97. Нарисувана е върху платно през 1952 г. с размер - 0,55/0,31 м. Зографин е Кирил Кънчев от гр. Калофер. Иконата е в добро състояние. Намира се на иконостаса.

11. Икона на „Въведение Богородично“, с Инв. № 24 и стар Инв. № 97. Нарисувана е върху платно през 1952 г. с размер - 0,55/0,31 м. Зографин е Кирил Кънчев от гр. Калофер. Иконата е в добро състояние. Намира се на иконостаса.

12. Икона на „Рождество Христово“, с Инв. № 25 и стар Инв. № 97. Нарисувана е върху платно през 1952 г. с размер - 0,55/0,31 м. Зографин е Кирил Кънчев от гр. Калофер. Иконата е в добро състояние. Намира се на иконостаса.

Опис на Празничните подвижни икони:

1. Икона на „Разпятие Христово“, с Инв. № 26 и стар Инв. № 1. Нарисувана е върху дърво през 1933 г. с размер - 1,70/0,95 м. Не се знае кой е зографин. Иконата е в добро състояние. Намира се в Светия олтар.

2. Икона на „Св. Богородица“, с Инв. № 27 и стар Инв. № 45. Нарисувана е върху дърво през 1927 г. с размер - 0,39/0,30 м. Не се знае кой е зографин. Иконата е в добро състояние. Намира се в Светия олтар.

3. Икона на „Св. св. Кирил и Методий“, с Инв. № 28 и стар Инв. № 46. Нарисувана е върху дърво през 1927 г. с размер - 0,75/0,60 м. Не се знае кой е зографин. Иконата е в добро състояние. Намира се в Светия олтар.

4. Икона на „Св. Ап. Петър и Павел“, с Инв. № 29 и стар Инв. № 47. Нарисувана е върху дърво през 1927 г. с размер - 0,40/0,30 м. Не се знае кой е зографин. Иконата е в добро състояние. Намира се в Светия олтар.

5. Икона на „Св. В. М. Георги“, с Инв. № 30 и стар Инв. № 48. Нарисувана е върху дърво през 1927 г. с размер - 0,77/0,52 м. Не се знае кой е зографин. Иконата е в лошо състояние, от половината надолу платното е съдрано. Намира се до иконостаса.

Опис на Богослужebните предмети, съсъди, утвари и други.

1. Антиминс, с Инв. № 31 и стар Инв. № 1. Изработен от плат през 1926 г. с размер - 0,35/0,57 м. Предоставен от Св. Синод на БПЦ. Антиминсът е в добро състояние. Намира се на Светия престол в олтара.

2. Дарохранителница, с Инв. № 32 и стар Инв. № 13. Изработена от метал през 1932 г. с размер - 0,24/0,09 м. Предоставена от Св. Синод на БПЦ. Дарохранителницата е в добро състояние. Намира се на Светия престол в олтара.

3. Напрестолен кръст, с Инв. № 33 и стар Инв. № 4. Изработен от метал през 1928 г. с размер - 0,27/0,17 м. Предоставен от Св. Синод на БПЦ. Напрестолният кръст е в добро състояние. Намира се на Светия престол в олтара.

4. Водосветен кръст, с Инв. № 34 и стар Инв. № 8. Изработен от метал през 1932 г. с размер - 0,20/0,08 м. Предоставен от Св. Синод на БПЦ. Водосветният кръст е в добро състояние. Намира се на Светия престол в олтара.

5. Напрестолен кръст - голям с разпятие, с Инв. № 35 и стар Инв. № 108. Изработен от метал през 1932 г. с размер - 0,50/0,30 м. Предоставен от Св. Синод на БПЦ. Напрестолният кръст е в добро състояние. Намира се в олтара. Има една забележка в скоби, от която става ясно, че е „с дървена дръжка“.

6. Кандило - висящо, с Инв. № 36 и стар Инв. № 93. Изработено от метал през 1932 г. Предоставено от Св. Синод на БПЦ. Висящото кандило е в добро състояние. Намира се в олтара - навярно виси над Св. престол.

7. Осмолъчки с херувимчета - 2 бр., с Инв. № 37 и стар Инв. № 106. Изработени са от метал през 1932 г. с размер - 0,40/0,36 м. Предоставени от Св. Синод на БПЦ. Осмолъчките са в добро състояние. Намират се в олтара. Има една забележка в скоби, от която става ясно, че са „с дървени дръжки“.

8. Св. дискос, с Инв. № 38 и стар Инв. № 3. Изработен от метал през 1932 г. с размер - 0,08/0,18 м. Предоставен от Св.

Синод на БПЦ. Дискосът е в добро състояние. Намира се в олтара - на жертвеника.

9. Св. чаша (Потир), с Инв. № 39 и стар Инв. № 2. Изработен от метал през 1932 г. с размер - 0,28/0,10 м. Предоставен от Св. Синод на БПЦ. Потирът е в добро състояние. Намира се в олтара - на жертвеника.

10. Копие, с Инв. № 40 и стар Инв. № 5. Изработено от метал през 1932 г. с дължина - 0,21 м. Предоставено от Св. Синод на БПЦ. Копието е в добро състояние. Намира се в олтара - на жертвеника.

11. Лъжичка за св. причастие, с Инв. № 41 и стар Инв. № 4. Изработена от метал през 1932 г. с дължина - 0,21 м. Предоставена от Св. Синод на БПЦ. Лъжичката е в добро състояние. Намира се в олтара - на жертвеника.

12. Звездица, с Инв. № 42 и стар Инв. № 9. Изработена от метал през 1932 г. с размер - 0,06/0,12 м. Предоставена от Св. Синод на БПЦ. Звездицата е в добро състояние. Намира се в олтара - на жертвеника.

13. Свещник, с Инв. № 43 и стар Инв. № 12. Изработен от бронз през 1932 г. с височина - 0,26 м. Предоставен от Св. Синод на БПЦ. Свещникът е в добро състояние. Намира се в олтара - на жертвеника.

14. Покровци - малки - 2 бр., с Инв. № 44 и стар Инв. № 6. Изработени от плат през 1953 г. с размер - 0,47/0,47 м. Предоставени от Св. Синод на БПЦ. Покровците са в добро състояние. Намират се в олтара - на жертвеника.

15. Покровец - въздух - 1 бр., с Инв. № 45 и стар Инв. № 7. Изработен от плат през 1953 г. с размер - 0,45/0,52 м. Предоставен от Св. Синод на БПЦ. Покровецът е в добро състояние. Намира се в олтара - на жертвеника.

16. Св. Плащеница, с Инв. № 46 и стар Инв. № 2. Изработена от плат през 1959 г. с размер - 1,15/1,40 м. Предоставена от Св. Синод на БПЦ. Плащеницата е в добро състояние. Намира се в св. олтар.

17. Кандила - висящи - 2 бр., с Инв. № 47 и стар Инв. № 105. Изработени от метал през 1959 г. Предоставени от Св.

Синод на БПЦ. Кандилата са в добро състояние. Намират се в храма.

18. Кандило - висящо - 2 бр., с Инв. № 48 и стар Инв. № 93. Изработено от метал през 1932 г. Предоставено от Св. Синод на БПЦ. Кандилото е в добро състояние. Намира се в храма.

19. Свещник - дървен - 1 бр., с Инв. № 49 и стар Инв. № 24. Изработен от дърво през 1926 г. с размер - 1/0,18 м. Предоставен или изработен от Димитър Николов Димов. Свещникът е в добро състояние. Намира се в храма.

20. Свещник - входен - 1 бр., с Инв. № 50 и стар Инв. № 107. Изработен от желязо през 1926 г. с размер - 1,30/0,25 м. Изработен от железаря Георги Димитров. Свещникът е в добро състояние. Намира се в храма.

21. Свещници - големи - 2 бр., с Инв. № 51 и стар Инв. № 24. Изработени от камък през 1926 г. с размер - 1/0,18 м. Изработени или подарени от Иван Атанасов Гълъбов и Димитро Николов Мавров. Свещникът, който е от южната страна на иконостаса, е счупен, а този, който стои от северната страна, е здрав. Намира се в храма.

22. Камбана, с Инв. № 52 и стар Инв. № 22. Изработена от метал от братя Алексееви от гр. Пловдив през 1912 г., с размер - 0,78/0,66 м. Камбаната е в добро състояние. Намира се в двора на храма. На камбаната има надпис, който сочи: „Храм Св. Георги с. Куртулен 1912 год. м. юлий”. Знае се, че камбаната е отлята на място в селото от бронз, който е подарен от християните.

23. Кадилница, с Инв. № 53 и стар Инв. № 14. Изработена от метал през 1930 г. с размер - 0,16/0,07 м. Предоставена от Св. Синод на БПЦ. Кадилницата е в добро състояние. Намира се в храма.

Богослужбни книги:

1. Свето Евангелие, с Инв. № 54 и стар Инв. № 3. Отпечатано е през 1910 г. в Солун от Семерджиев. Въпреки че книжното тяло е в добро състояние, то не е в употреба. Намира се в библиотечния шкаф на храма.

2. Свето Евангелие, с Инв. № 55 и стар Инв. № 1. Отпечатано е през 1925 г. от Св. Синод на БПЦ. Състоянието на книжното тяло е добро и е в употреба. Намира се на Св. Престол в храма.

3. Служебник - стар, с Инв. № 56 и стар Инв. № 15. Отпечатан е през 1928 г. от Св. Синод на БПЦ. Състоянието на книжното тяло е добро, но не е в употреба. Намира се в библиотечния шкаф на храма.

4. Служебник - нов, с Инв. № 57 и стар Инв. № 109. Отпечатан е през 1957 г. от Св. Синод на БПЦ. Състоянието на книжното тяло е добро. Намира се на Св. Престол в олтара.

5. Требник - стар, с Инв. № 58 и стар Инв. № 16. Отпечатан е през 1929 г. от Св. Синод на БПЦ. Състоянието на книжното тяло е добро. Намира се на Певницата в храма.

6. Требник - нов, с Инв. № 59 и стар Инв. № 82. Отпечатан е през 1949 г. от Св. Синод на БПЦ. Състоянието на книжното тяло е добро. Намира се на Певницата в храма.

7. Апостол, с Инв. № 60 и стар Инв. № 20. Отпечатан е през 1926 г. от Св. Синод на БПЦ. Състоянието на книжното тяло е добро. Намира се на Певницата в храма.

8. Цветослов, с Инв. № 61 и стар Инв. № 18. Отпечатан е през 1929 г. от Св. Синод на БПЦ. Състоянието на книжното тяло е добро. Намира се на Певницата в храма.

9. Парамийник, с Инв. № 62 и стар Инв. № 19. Отпечатан е през 1939 г. от Св. Синод на БПЦ. Състоянието на книжното тяло е добро. Намира се на Певницата в храма.

10. Катавасийник, с Инв. № 63 и стар Инв. № 21. Отпечатан е през 1939 г. от Св. Синод на БПЦ. Състоянието на книжното тяло е добро. Намира се на Певницата в храма.

11. Октоих, с Инв. № 64 и стар Инв. (не е отбелязан и съвпада с предходния № 21). Отпечатан е през 1868 г. в Цариград. Състоянието на книжното тяло е добро. Намира се на Певницата в храма.

12. Цветен Триод, с Инв. № 65 и стар Инв. № 23. Отпечатан е в Москва, без да е посочена годината. Състоянието на книжното тяло не е добро - има повреди и разкъсвания.

Намира се на Певницата в храма.

13. Постен Триод, с Инв. № 66 и стар Инв. № 24. Отпечатан е през 1902 г. в Киев. Състоянието на книжното тяло е добро. Намира се на Певницата в храма.

14. Общ Миней, с Инв. № 67 и стар Инв. № 22. Отпечатан е през 1924 г. от Св. Синод на БПЦ. Състоянието на книжното тяло е добро. Намира се на Певницата в храма.

15. Часослов - стар, на „славянски” (църковнославянски) език, с Инв. № 68 и стар Инв. № 4. Отпечатан е през 1929 г. от Св. Синод на БПЦ. Състоянието на книжното тяло е добро. Намира се на Певницата в храма.

16. Часослов - нов, на „славянски” (църковнославянски) и на български език, с Инв. № 69 и стар Инв. № 131. Отпечатан е през 1941 г. от Св. Синод на БПЦ. Състоянието на книжното тяло е добро. Намира се на Певницата в храма.

17. Типикон, с Инв. № 70 и стар Инв. № 114. Отпечатан е през 1909 г. от свещ. Иван Неделчев в Стара Загора. Състоянието на книжното тяло е добро. Намира се на Певницата в храма.

Богослужбни одежди:

1. Богослужбни одежди - комплект, с Инв. № 71 и стар Инв. № 25-29. Ушити от плат през 1930 г. Предоставени от Св. Синод на БПЦ. Одеждите са в добро състояние. Намират се в Св. олтар на храма.

2. Епатрахил, с Инв. № 72 и стар Инв. № 104. Ушит от плат през 1930 г. Предоставен от Св. Синод на БПЦ. Епатрахила е в добро състояние. Намира се в Св. олтар на храма.

Забележка: Горните сведения са дадени писмено на 10 февруари 1964 г. Подписани са от председателя на църковното настоятелство свещ. (подпис не се чете), и от още трима настоятели. Сведението е заверено от „Началник отдел” към Старозагорската митрополия.

Прибягвам до това подробно описание, защото някои събития са се забравили, много неща в храма са се променили и отново има опасност пак да се забравят или изгубят във времето. Заставам днес смирено пред този ням свиде-

тел на една героична епоха, в която националният идеал на българина не можа да се осъществи. Този малък храм не е величав паметник на културата, но неговото национално значение е огромно за запазване на народностното самосъзнание.

Разбира се, **на 5 октомври всяка година в селото честват деня на своето освобождение.** Изкачват се горе на връх Курткале, откъдето би трябвало да се открива широк хоризонт. Но истината е, че границата е преместена само с няколко километра. По ирония на съдбата днес сме съседни вече с Гърция, с която някога воювахме срещу турците, но други спечелиха от нашата саможертва. През Първата световна война 1914-1919 г. загинаха войници и от с. Вълче поле: Георги Димов Георгиев - 18.VIII.1916 г.; Христо Панайотов Иванов - 20.X.1916 г.; Начо Митев Тодоров - 28.IX.1916 г.; Дамян Драганов - 13.XII.1916 г.; Атанас Пеев Георгиев - 18.III.1917 г.; Димитър Добрев Тодоров - 30.V.1917 г.; Димитър Сребрев Костадинов - 27.VII.1917 г.; ефрейтор Начо Димитров Джисов - 24.II. 1918 г.; Христо Мавродиев Иванов - 30.III.1918 г.; Коста Караджов Костадинов - 10.X.1918 г.; Костадин Иванов Костадинов - 2.XI.1918 г.; Петър Мавров Атанасов - 20.III.1919 г.³⁷ За пореден път съседите ни бяха облагодетелствани от българския героизъм. Имената на героите останаха в историята, но дали паметта за тях е жива? Достойни ли са днешните жители на селото да бъдат истински наследници на една древна земя, обгърната с мистика, възход и погром?!

Много въпроси от моите не теренни, а почти пътни бележки остават без обстоен отговор. Изследователите сякаш подминават това селище, оставяйки някакви фрагментарни данни. Затова тук ще съберем онова, което е оцеляло в народната памет, в научната литература и в краеведските проучвания.

Какво е името на селото в древността никой не знае, макар останките на пътища, светилища и крепости да сочат

³⁷ Данните са от паметната плоча, сложена в центъра на селото.

живот още от времето на траките. През територията на съвременната Хасковска област, към която се числи и с. Вълче поле, през античността и средновековието преминават **множество пътища**. Един от тях - главният път Виа Сингидунум, свързващ Сердика (София) с Византион (по-късно Константинопол, сега Истанбул) се използва още от V в. пр. Хр., и има важно стратегическо значение. Покрай него много други второстепенни пътища опасват региона. Един от тях, свързващ Одринското поле с вътрешността на Източните Родопи, преминава през северния край на с. Долни Главанак, където са и най-запазените участъци от него в протежение на 1 км. „*Върху калдъръма е намерена монета на Филипопол от А. Пий*”.³⁸ Трасето на пътя на българска територия преминава между селата Дъбовец и Вълче поле. Оттам продължава между селата Бориславци и Малко Брягово към село Голяма долина и село Долни Главанак. Тук пътят преминава през селото, след което продължава южно от с. Тополово навътре към България.

В Одринското поле се събират стари пътища, които водят към горните течения на реките Арда, Тунджа и Марица. В едно ново проучване, отнасящо се древните пътища по река Арда, подробно е описано, че „*пътните артерии са съществували още от времето на траките по тези естествени пътища, но са изградени със солидни каменни настилки през римската епоха. Те продължават да служат дълги векове след това, като общата им посока е запазена до днес*“.

Авторът уточнява, че преди известно време е открит друг път, който започва също от Одринското поле, с основно направление на запад, по левия бряг на р. Арда. Той пресича сегашната държавна граница в землището на с. Дъбовец или Вълче поле, където е лошо запазен. От видимия участък при с. Долни Главанак личи, че пътят е бил с ширина „*около 3.60 м до 4 м.*” и че е „*съществувал далеч преди римското*

³⁸ Чапъров, Божидар. Тракийски династични центрове в Маджаровското рудно поле и древните пътища по река Арда. Находки и интерпретации. - В: Хетеротопия и природни ресурси. С., 2012, с. 152-155.

завоевание”.³⁹

Тези пътища са свързвали не само селищата (открити и укрепени), но и близките светилища и некрополи. В защитения участък при завоя на Арда още от времето на неолита - V хил. пр.н.е., в местността Могилата възниква селище. Размерите на селищната могила - над 9 м височина и диаметър 180 м, керамиката по повърхността и случайните находки от монети и вносни предмети в околността говорят за активен живот до края на каменномедната епоха IV-III хилядолетие пр.н.е.” Въз основа на това Божидар Чапъров подчертава, че *„пътищата северно и южно от река Арда са били много оживени и то най-вече през втората половина на I хил. пр.н.е. Те са служили за връзка между долините на Струма и Вардар с Горна Места, Родопите и Маричината низина”*. Според него обаче тези пътища не са служели за пряка връзка между населението *„от Равнинна Тракия в Одринско с това от Неврокопско поле. Но тези пътища... са част от онази стара пътна мрежа в Родопите, по която се е доставяло всичко необходимо за съседните земи от Беломорието и Маричината низина”*.⁴⁰

Като цяло регионът не е проучен археологически, пътищата са непроходими и трудно се достига до местата, към които са водели. **Местните хора обаче си спомнят:** *„Имаше един стар широк черен път, който идеше някъде от запад, откъм Глухите камъни, минаваше през Кушкая и водеше право към Курткале. Много пъти вървахме по него. Много странно беше, че на едно място той пресичаше „портата“. А „портата“ не беше никаква порта: един висок скален зъбер започва да се издига още щом пресечем реката край Кушкая нагоре, все нагоре и на изток по гърба на хребета, който свършва точно срещу Курткале“*.⁴¹

³⁹ Пак там.

⁴⁰ Чапъров, Божидар. Тракийски династични центрове, цит. съч., с. 152-155.

⁴¹ Манолова, Яна. Древни хора по чуки и градища в Североизточните Родопи. С., 2010, с. 23-27.

Това тракийско съоръжение в близост до сегашната ни граница с Гърция е **най-забележимото в района**. Върхът Курткале (Шейновец) се намира на Родопската верига - Гората и на север от Вълче поле. От там е най-добрият поглед върху цялата околност. През военни времена стратегическото място е било важен наблюдателен пункт. От крепостта Курткале е имало ясна видимост и към една друга крепост, находяща се в местността Гробето при село Долноселци, Ивайловградско.⁴² При ясно време от тук се вижда Бяло море. Тук първо са изградили крепост древните траки, през Средновековието тя е била допълнително укрепена и разширена, поради което археолозите ги разграничават като две крепости - тракийска и средновековна. После ги наименували с две имена: Курткале - Вълча крепост - Крепост на вълците, а понякога Курткьой калеси - Крепостта при селото на вълците.⁴³ (Буквално - на Вълчето село крепостта). В по-ново време българите ги назовават Самоградно и Константиново кале, а впоследствие се появяват наименованията Шейновец и Соколец.

Последно за военни цели крепостта се е използвала по време на Балканската война, когато българите я превземат от турците през нощта на 4 срещу 5 октомври 1912 г. И понеже войниците, които я атакуват и дават първите жертви, са от 30-и Шейновски полк, впоследствие върхът е преименуван в тяхна чест на Шейновец, със заповед № 2186 на Министерството на народното просвещение от 1942 г. Същевременно е издигнат и величествен паметник на загиналите войници. През 1997 г. тук е построена радио- и телевизионна кула с височина на антенната система 70 метра. Очевидно някой не е знаел, че върхът е преименуван, поради което му слагат още едно име - Соколец, с писмо на Държавния съвет № 02-

⁴² Иванов, Никола. Из рудни находища и старинни развалини в Покрованска община, Ивайловградска околия. - в. „Арденска дума“, бр. 438 от 1939 г., тук цитирано по Г. Кулов....

⁴³ Френски пътеписи за Балканите - Ами Бусе. Сборник маршрути от Европейска Турция (1836, 1837, 1838).

09-5 от 25 юли 1989 г., без да е отменено предишното Шейновец.⁴⁴ Парадоксално е, че сега по документи не може да се уточни, какво име носи върхът - Шейновец или Соколец и кой му е кръстникът - царското Министерство на просвещението или социалистическият Държавен съвет... Хората обаче продължават да си го наричат със старото българско име Курткале, защото в езика на прабългарите хан Кубрат е от рода на „вълците“.

Първи „проучвания“ на района и конкретно какво има на тази височина, **пращат иманярите** още в стари времена. Легенди за съкровища непрекъснато битуват сред местното население. Особено упорито се копаело около могилата Малтепе (Иманярската могила) край Мезек. Периодически откриваните сребърни и златни монети и предмети поддържат упоритостта на иманярите в продължение на векове. Така през 1902 г. Ангел Чобана от село Мезек, копаейки непосредствено до могилата, попада на бронзова фигура на глиган. За находката се разчуло, но на уверенията на откривателя, че статуята е бронзова никои не вярвал. В София упорито се носели слухове, че „вепърът“ е златен и че комитите ще го пренесат в България (по това време Свиленградско е в пределите на Турция) и *„ще го използват за целите си“*. По това време се подготвяло Преображенското въстание и пари са трябвали много. Александър Кипров, който бил ръководител на Македоно-одринската организация в Свиленградско, пръв се заинтересувал от находката и проучил случая по т. нар. *глиганска афера*. Предполагайки, че това е *„една свиня от чисто злато, тежка повече от 200-300 стотинки“*, той заминава за Мезек. Възнамерявали са фигурата да се разтопи на кюлчета и после *„да се купят пушки и топове за цяла Македония и Одринско“*. Ангел Чобана от Мезек се оказва организиран член на революционната организация и предоставя иманярското си откритие - *„почти естествена*

⁴⁴ Киселкова, Александра. Промени в наименованията на физикогеографски обекти в България 1878-2014 г. - факти и проблеми. - В: Българска Енциклопедия. С., 2015.

величина на млад буен нерез”. Но... местният ръководител на Македоно-одринската организация пише: „Видях, че не е от злато и интереса изчезна от мен...”⁴⁵ Вестта за тази находка обаче активизира местните иманяри и те предприемат масирани разравания по върха на Курткале.⁴⁶

Интересът към региона се засилва в периода между двете световни войни. Така например в 1930 г. в юбилейния сборник „Българското село” се обръща внимание, че в старата „крепост „Курт кале” е открита малка църквица, в която са намерени два малки кръста и каменна икона, стари пари и бронзови статуйки. В околността има могили, неразкопавани - „Лъките”⁴⁷

Първ по-системен **професионален научен интерес към Източните Родопи** проявява археологът Иван Велков, който през 1932 г. провежда разкопки при с. Мезек, Свиленградско. Оттук той предприема две експедиции във вътрешността на планината, като извършва теренни обхождания по маршрутите: Курткале, с. Малко градище, Вълче поле, Мост, Горна Крепост (крепостта Перперикон), Средна Арда, Широко поле (крепостта Моняк) и Устрен (крепостта Устра). Впечатленията си под формата на доклад той представя на 26 януари 1933 г. пред географското дружество при университета в София. Теренните му обхождания дават за първи път добра картина на крепостната система в Източните Родопи през Средновековието. Той разделя крепостите на три групи по местонахождение и значение, като добавя, че „също така и по течението на р. Марица са известни крепостите Фере, Димотика, Мезек, Курткале и

⁴⁵ По-подробно съм описал този случай в изследването ми за с. Мезек в том X на изследването ми „Източните Родопи” в XIV тома (под печат).

⁴⁶ Петров, Ирко. Един малко известен документ за дейността на Александър Кипров. - В: Сборник Тракия, Хасково, 2002, с. 170. Забележка: Познавах в младежките си години лично Ирко Петров и той ми е разказвал много подобни истории, включително и тази. Тук обаче се позовавам на по-късната му публикация.

⁴⁷ Юбилеен сборник „Българското село”. С., 1930, с. 426-427.

др.”.⁴⁸ Пътните си бележки Иван Велков предоставя отчасти на широката общественост в публикация във в. „Зора“ от 9 юни 1932 г. Редколегията на сп. „Родопа“ също проявява интерес, особено към неизвестните дотогава крепости, като апелира: „Поради това желателно е повече внимание и повече грижа към тия старини от страна на нашите учени”.⁴⁹

Интересни са критичните наблюдения на проф. Иширков, който отбелязва: „Земите и населението, които влязоха в границите на България и днес образуват по долината на р. Арда, Пашмаклийски и Мастанлийски окръзи. Понастоящем Западна Тракия, останала в Гърция, е населена преимуществено с гърци, пришълци от Мала Азия. По своето местоположение и по своите физикогеографски условия, Западна Тракия е представлявала особен интерес и значение и за траки, и за римляни, и за старите гърци и византийците, а и за турците. Това се вижда най-вече от съществуващите тук множество големи крепости по бреговете на Бяло море, а и по Беломорската равнина в подножията на Родопа, както и по долините на реките Марица и Арда.

Тая страна не е била оценена само от българската държава, защото на това място, особено в Родопската област, горе, са водени чести боеве, които са решавали и съдбата на границата между България и Византия, без от наша страна да се отиде по-далеч на юг. А допускаме и предположението, че нашите прадеди не са имали кураж и възможности да задълбочат надолу в една страна, пазена от толкова многобройни крепости, макар населението ѝ да е било българско”.⁵⁰

⁴⁸ Велков, Иван. Прочути крепости. С., 1938, с. 43-49, 81-84.; Велков, Иван. Няколко тракийски и средновековни крепости по средна Арда. - ИИД, XVIII, 1940, с. 70-78.

⁴⁹ Сп. Родопа, бр. 3, год. XII от 1 март 1933, с. 5.

⁵⁰ Караманджуков, Христо. Родопите и Даръдере в Западна Тракия - черти и насоки в самосъзнанието на българите там. - В: Златоградски страници. Варна, 2020, с. 168.

Въз основа на предишни проучвания⁵¹ и свои наблюдения, археологът от хасковския музей Димчо Аладжов прави следното обобщение за Курткале: „На връх Курт кале (704 м н. в.) има тракийска и средновековна крепост. Средновековната стена е от каменни блокове. На десетина метра от външната стена върви друга, успоредна на първата (вътрешна?). Двете стени опасват върха от изток и юг, на места все още добре запазени, а другаде без никакви надземни останки. От юг е главната врата, сравнително добре запазена. На север и северозапад крепостта е добре защитена от редица високи остри скали. В западния край на вътрешното пространство се намират развалини от водохранилище (щерна) - елипсовидна постройка в земята, с размери 6x10 м. В крепостта се намират обилни фрагменти от тракийска и средновековна керамика”.⁵²

В следващо издание на своите изследвания археологът Д. Аладжов допълва, че „руините, които виждаме днес, датират от средновековната епоха. При археологическите разкопки е открит фрагмент от глинена остроудънна амфора. От направените редица проучвания става ясно, че е от 3-4 век преди Хр. и се предполага, че крепостта е съществувала от по-рано, още от античността... Направените досега разкопки не са достатъчни, нужни са по-задълбочени проучвания, има още много неизяснени неща, по-подробното изучаване на средновековния некропол може да доведе до важни открития за нашата древна история и да бъде открито античното селище, което учените предполагат, че се намира в местността”.⁵³

⁵¹ Филов, Богдан. Куполните гробници при Мезек. - ИАИ, XI, I, 1937. с. 79-93.; Миков, В. Произходът на куполните гробници в Тракия. - ИАИ, XIX, 1955, с. 15-48; Захаров, А. Ценна старина. - сп. Наша родина, С., 1958, бр. 4, с. 20.; Аладжов, Д. Релефи на тракийския конник в нашия музей. - в. Хасковска трибуна, бр. 139 от 21 ноември 1963 г.; Аладжов, Д. Ценен тракийски паметник. - в. Шипка, бр. 168 от 29 август 1992 г.

⁵² Аладжов, Димчо. Селища, Паметници, Находки от Хасковския край. Хасково, 1997, с. 48-51.

⁵³ Аладжов, Д. Прочути, забравени, неизвестни крепости от Хасковския край. Хасково, 2001, с. 92-93.

Заради своята значимост средновековната крепост е обявена за археологически паметник. На това основание „Тракийската крепост със светилище на вр. Курткале, (и) средновековната крепост от XI—XII в.“ много отдавна са отбелязани и в някои пътеводители.⁵⁴ Съвременните туристи са информирани и със снимков материал, че до върха се стига най-лесно „откъм с. Мезек, откъдето започва асфалтов път, който води до мястото. Откъм с. Вълче поле също има път, но той е черен и е труднопроходим дори за повисоки автомобили”.⁵⁵ Но някои места в землището на с. Вълче поле, свързани с античността и средновековието, продължават да са труднодостъпни и трябва да се отиде пеша.

В планинската околност освен крепости **има и езически светилища и некрополи.** Светилищата обикновено са по върхове и пещери. В подножието на крепостта Курткале има следи от тракийско светилище в скалата - култови трапезовидни ниши от двете страни на входа на светилището. Според археолога Д. Аладжов „тук са намерени останки от мраморен релеф на тракийски конник, което показва, че светилището е използвано и през римската епоха”.⁵⁶ А в спомените на местните хора се разказва: „Много пъти слизах в пещерното светилище под непристъпните скални зъбери от северозападния край на крепостта. От двете страни на входа на светилището имаше дълбоки пещеровидни ниши, вероятно скални гробници или с някакво друго сакрално предназначение. А вътре беше светло, защото имаше процеп отгоре. Отвъд насъбраната вода имаше мраморна плоча с релеф на тракийски конник, който се поклащаше в галон, оглеждайки се във водата. Тази плоча видях отново преди 30 години. Тя бе свалена оттам от един иманяр от Вълче поле, който я беше зазидал пред камината

⁵⁴ Панайотов, И., Н. Папазов, К. Страшимиров. Родопи - пътеводител. С., 1973, с. 196.

⁵⁵ Евтимова Виолета. Фотопътеводител на Източните Родопи. Кърджали, 2003, с. 247-248.

⁵⁶ Аладжов, Д. Селища, паметници, находки, цит. съч., с. 48-51.

си откъм обратната страна“.⁵⁷

Искам да допълня още нещо за тези **пещерни светилища**. Почитането и използването на естествените пещери (спелеоатрията) като особено място за извършване на религиозни практики е тясно свързано с развитието на религията въобще и води началото си от палеолита.⁵⁸ В повечето случаи пещерите-светилища у нас са били обект на случайни посещения и описания, по-голямата част от публикуваната информация има фрагментарен характер. Единствен, засега, опит за по-цялостно разглеждане на пещерите-светилища в България дължим на Г. Антоу, който прави някои изводи относно разпространението им.⁵⁹ Според него изборът на пещерите за извършване на култови обреди и ритуали е обусловен от съчетанието на сложен комплекс от естествени природни компоненти със силно въздействие върху мистичното светоусещане на човека.⁶⁰

Разграничаването на пещерите-светилища от временните пещерни убежища е видимо различимо - докато светилището е сравнително достъпно и удобно за ритуали, то пещерите за обитаване са със скрити или много труднодостъпни входове и до използваните помещения се достига през тесни и ниски галерии.

През последните години у нас продължават откритията и броят на известните пещери-светилища нарасна двойно. Според Алексей Жалов от пещерния клуб в София „*разшири се техният ареал на разпространение и етническият им обхват*“. Правейки „*опит за обобщаване и систематизиране на наличните данни*“, Г. Антоу споменава и пещерни-

⁵⁷ Манолова, Яна. Древни хора по чуки и градища в Североизточните Родопи. С., 2010, с. 23-27.

⁵⁸ Илиаде, М. История на религиозните вярвания и идеи. С., 1997, с. 14

⁵⁹ Антоу, Г. Някои изводи от разпространението на пещерите светилища по нашите земи. - В: Научно-практическа конференция по туризъм, алпинизъм, ориентиране, пещерно дело и защита на природата. Научни доклади. МНП-София, 1981, с. 233-247.

⁶⁰ Антоу, Г. Някои изводи от разпространението, цит. съч., с. 233-234.

те светилища при с. Вълче поле. Важното в нашия случай уточнение е, че „*понякога пещерите не са самостоятелни култови обекти, а център или част от по-големи светилищни комплекси*”. Като типичен пример са посочени Източните Родопи - „*Най-древните пещери-светилища по нашите земи са локализирани в Северозападна и Югоизточна България, но тяхната концентрация е най-голяма в Източните Родопи*“.⁶¹

За такива пещери-светилища или пещери аязма от античността се сочат „*две пещери под с. Вълче поле, Хасковско - на тракийския бог Херос*“.⁶² За една такава пещера говори и краеведът Яна Манолова.⁶³

Относно некрополите и могилите, които са в земята и нишите по скалите, на първо място нека споменем **тракийската гробница**, която се намира на 200 м на запад, в подножието на връх Курткале. Хасковският археолог Димчо Аладжов изнася „нови данни”, които, по датировката личи, че не са много нови - „*от последните проучвания, непосредствено на изток от с. Вълче поле се издига гол хребет - Бърчина-та. На върха му има могила, вис. 3-4 м, с диам. 20-25 м. През 30-те год. могилата е разкопана от иманяри. В южната ѝ половина била намерена правоъгълна гробница от дялани каменни блокове*”.⁶⁴

За иманярите, които са я открили, по-точни сведения дава археологът Ирко Петров, който също е от Хасково. Според него вестта за откритата гробница при с. Мезек и публикациите в пресата „*активизирали местните иманяри и любители на старини и на 30 януари 1931 г. една група селяни от село*

⁶¹ Жалов, Алексей. Спомен за пещерите светилища в България. В памет на Георги Антонов. - В: Годишник на Асоциация за антропология, етнология и фолклористика „Онгъл”. Част първа - Етнология и пространство. С., 2007, кн. 5, с. 143-164.

⁶² Жалов, Алексей. Спомен за пещерите светилища в България, цит. съч. // <chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcgglefindmkaj/https://hinko.org/hinko/Downloads/10/X-53.pdf>

⁶³ Манолова, Яна. Древни хора по чуки и градища, цит. съч., с. 23-27.

⁶⁴ Аладжов, Димчо. Селища, Паметници, Находки, цит. съч., с. 48-51.

Куртулен⁶⁵ (сега Малко градище), открили в една могила на връх Курт кале (Шейновец) втора тракийска гробница⁶⁶. Местните хора също знаят, че тези иманяри са от с. Вълче поле и в детските им спомени е запечатано промушването „през дупките, направени от селските иманяри, в гробницата на южния склон на Курткале“, като все са се надявали да намерят нещо „в празното каменно помещение“.⁶⁷

Според археолога Георги Нихризов тази гробница е „от втория период на РЖЕ“ (ранножелязната епоха ?), отнасящи се към периода V - IV в. пр. Хр. Той отбелязва в района 12 гробници - „от тях девет при с. Мезек,⁶⁸ една при с. Вълче поле“,⁶⁹ като я посочва в местността „Курт кале“.⁷⁰ Тракийската гробница при с. Вълче поле се оприличава с „гробницата в Мезек, но без „дромос“ (покрит коридор)“.⁷¹ От куполната гробница, открита на връх Курткале, почти нищо не е останало, освен името, с което я наричат хората - „църквичката“.

Яна Манолова, която изследва местния фолклор и е родом от същото село, пише: „Много тракийски старини по различни места днес се наричат от местното население „църква“, „цръква“, „цръквище“. Така тракийската гробница под връх Курткале, северно от с. Вълче поле, се нарича от вълчеполци „църквичката“.“⁷² Следователно тукашните

⁶⁵ Авторът посочва с. Куртулен с ново име Малко градище, което не е вярно. Малко градище е със старо име с. Алван-дере. Б.м., о. Гарена

⁶⁶ Петров, Ирко. Един малко известен документ за дейността на Александър Кипров. - В: Сборник Тракия, Хасково, 2002, с. 170.

⁶⁷ Манолова, Яна. Древни хора по чуки, цит. съч., с. 23-27.

⁶⁸ Филов, Б. Куполните гробници при Мезек. - ИБАИ, XI, св. I, 1937, 7 - 79, 84 - 89; Велков, И. Разкопките около Мезек и гара Свиленград през 1932 - 33 год. - ИБАИ, XI, 1937, 123 сл., 128 сл., 135 -142.

⁶⁹ Филов, Б. Куполните гробници, цит. съч., с. 79 - 84.

⁷⁰ Нихризов, Г. Могилните некрополи в Източните Родопи. -В: Първи международен симпозиум „Севтополис“, „Надгробните могили в Югоизточна Европа“, Казанлък, 4 - 8 юни 1993 г.

⁷¹ Окръжна секция Еврос. Област Еврос, община Ивайловград. Еврос, 2001, с. 22.

⁷² Манолова, Яна. Древни хора по чуки и градища, цит. съч., с. 157-164.

хора свързват думата „църква“ не само с християнската религия и със сградата, където се отдава почит на Бога, „а с тайнството, при което се установява връзка между човеците и Бога”.

Това неминуемо се отразява върху доста мъглиявите им понятия за християнство. Например, постите, които налага Църквата за въздържание от блажна храна с цел укротяване на телесните страсти и душевно възнасяне към Бога, в с. Вълче поле се представят в елементарен практически план. Една легенда разказва, че някога Света Богородица била пчеларка и произвеждала много мед. За да може да продаде меда си, наложила Богородичния пост. По това време св. Никола бил рибар, св. Петър градинар, а Иисус Христос - свинар. По нейния пример те въвели Никулденския, Петровския и Коледния пост, „за да могат и те да продават своята риба, плодове и зеленчуци и свинско месо...”⁷³

За друг подобен остатък от езическо време в местните ярвания на с. Вълче поле ми разказа през 2014 г. студент от тамошния край. „Докъм 1980 г. в селото се е провеждало уникално кукерско шествие, наричано „Бубошари”. При провеждането на шествието са се избирали цар и царица, които са развеждани из селото с двуколесна каруца. Шествието приключвало с изоставянето на каруцата в средата на селската река, от където царят и царицата е трябвало да излязат сами. „Бубошарите” са носели страшни животински маски и дебели дървени тояги, с които налагали всеки срещнат за здраве”.⁷⁴

Две години по-късно, през 2016-а, етнографът Магда Милчева публикува списък на „кукерски игри в Хасковско

⁷³ Различни варианти на това съвсем битово християнство съм слушал в храм „Св. Богородица” в Хасково, докато там служеха о. Димитър Евтимов и о. Антоний Енев. Художничката на икони Илияна Бецинска си беше направила свой „електронен православен календар” и също беше отбелязала тази легенда.

⁷⁴ Георгиев, Г. Село Вълче поле. Реферат. Специалност БЕИ ПУ Филиал Л. Каравелов. Кърджали, 2014. Вж. НА-БАН. Ф. 345, оп. 1. Личен фонд Камен Гарена.

(християни)“ и посочва, че в селището Вълче поле названието на обичая е „Бабушере“, а обредните лица са: кадъна, невяста, бабушаре, цар. Изпълнява се в понеделник след Сирница.⁷⁵ В тази смесица от езически вярвания, както се вижда, тракийската колесница е заменена с каруца, а животинските маски (би трябвало да са вълчи), тоягите и особено боят е характерно нещо за прабългарите, които впоследствие превземат с безжалостни битки тези земи от византийците. И, както се вижда, това няма нищо общо с християнството, постите и смирението...

Според археолога Георги Китов *„надгробната могила е най-трайният и най-характерният елемент в тракийската погребална практика“*.⁷⁶ Затова многобройните могили при с. Вълче поле са предизвиквали интерес и у други учени. Районът в граничещите с долината на р. Марица северни и източни дялове на Източнородопския масив е изследван подробно от Георги Нихризов. Неговото заключение е, че *„тракийската култура се развива в синхрон и под влиянието на тази в равнината, като същевременно притежава специфики, характерни за планинските райони. Не е извършена пълна регистрация на надгробните могили на цялата територия, но досегашните наблюдения в части от нея дават основания да се твърди, че степента на наситеност с могили не е по-ниска от тази в долината на Марица“*.⁷⁷ Това говори, че през ранножелязната епоха процесът на консоли-

⁷⁵ Люнчева-Милчева, М. По пътя на Слънцето и Месеца. Ст. Загора, 2016, с. 139-140.

⁷⁶ Китов, Г. „Долината на царете“ в Казанлъшката котловина. - Анали, бр. 2-3, 1994, 47.

⁷⁷ Позоваването е на редица изследвания като: Велков, И. Разкопките около Мезек и гара Свиленград през 1932 - 33 год. - ИБАИ, XI, 1937, 120 - 123; Аладжов, Д. Селища, паметници, находки. Материали за археологическата карта на Хасковски окръг, 6, Хасково, 1974; Същият, Хасково в древността. Материали за археологическата карта на Хасковски окръг, 9, С., 1979; Аладжов, Д., Д. Балабанян, Паметници от старожелязната епоха в Хасковски окръг. - Тhracia, VI, 1984, 185 - 235; Нехризов, Г., Ж. Величков. Терени обхождания и сондажи в община Стамболово, Хасковска област. - АОР - 1989, Кюстендил, 1990, 180 сл.

диране на тракийската народност в Източните Родопи е в напреднала фаза. И „започва унифициране и на погребалните практики на населението на Източните Родопи, изразено в появата на надгробни могили в цялата територия, процес, който напълно завършва през римската епоха”.⁷⁸

Според местния археолог Димчо Аладжов „на около 2 км североизточно от Вълче поле, под вр. Голака, се намира местността Коначетата, където на едно възвишение има могилен некропол от десетина могили с диам. от 5 до 10 м и вис. 1 м, с повърхност, натрупана с ломени камъни. В една от тях през 1967 г. иманяри намерили „огнище“ с пепел, въглени и керамика - три малки панички и едно гърне”.⁷⁹ По сведения на Яна Манолова и сега на мястото се виждат фрагменти от сива керамика и друга груба непречистена глина.⁸⁰ Към тази картина Д. Аладжов допълва: „В местността Егреците има няколко надгробни могили: едната е вис. 3,5-4 м, с диам. около 25-30 м - неразкопана. На изток от нея се виждат други две могили с подобни размери, разположени по билата, спускащи се от Курт кале. Тракийски надгробни могили има и на юг от селото на Кушките, Чукаря, Чуката, Гургенатларъ и изобщо из цялото землище на Вълче поле”.⁸¹

На границата на землището между Вълче поле и с. Камилски дол на повърхността на една от могилите, в местността Трите чуки, е открита голяма мраморна надгробна плоча с релеф на тракийски конник с посветителен надпис. За ценен тракийски паметник допълнителни сведения дава хасковският археолог Димчо Аладжов: в двора на историческия музей в Хасково може да се види голям тракийски надгробен паметник от римската епоха. Той представлява мраморна плоча с вис. 2 м, шир. 80 см и дебела 12 см. Отгоре плочата е оформена като фронтон, под който в квадратно поле с голямо майсторство е изобразен тракийският конник.

⁷⁸ Нехризов, Г. Могилните некрополи в Източните Родопи, цит. съч.

⁷⁹ Аладжов, Д. Селища, паметници, цит. съч., с. 48-51.

⁸⁰ Манолова, Яна. Древни хора по чуки, цит. съч., с. 23-27.

⁸¹ Аладжов, Д. Селища, паметници, цит. съч., с. 48-51.

„Конят е устремен напред, с предните крака стъпил върху жертвеник. С лявата си ръка конникът държи поводите, а дясната е вдигната за поздрав. Движението е подчертано от развятата хламида (наметало) на конника... Срещу него са се насочили две змии, увити около едно дърво, а под коня се вижда глиган, пресрещнат от две хрътки. Зад гърба на конника личи фигурата на слуга (или оръжено-сец)... Макар изработен от едрозърнест мрамор, какъвто има в големи количества наблизко (релефът е намерен в землището на с. Вълче поле), релефът издава вещата ръка на своя създател, работил в III в.

Под релефа е издълбан кратък надпис, започващ с обръщение и благопожелание: „На добра среща (пътнико)”, след което от надписа научаваме, че Дидис Аполодор е поставил тази паметна плоча за чедото си Аполодор. В долния край на плочата е оформен „зъб” за закрепване в правоъгълно гнездо, което показва, че тя е стояла изправена”.⁸²

Както вече се спомена, тази плоча е намерена при разораване на хълма на една от могилиците, в местността Трите чуки, в началото на 1950 г. Тогава са я открили в двора на черквата в с. Вълче поле. Тук, облеганата на стената на храма, тя преседява няколко години, приемана от населението като изображение на св. Георги. През 1958 г. каменната плоча е пренесена в историческия музей в Хасково, където може да се види и сега.

За да се видят обаче и другите тракийски каменни изображения трябва да се отиде отново в **с. Вълче поле при многото скали и още по-много ниши**. Може би най-известни са скалите **Кушкая**. В различни туристически и географски указатели днес се опитват да наложат името Птичи камък. Местните хора обаче продължават да ги обозначават както преди, не защото повече обичат турския език, а защото това име е с по-точно съдържание. В буквален превод на истина Кушкая означава „птичи камък“, но турският език е иносказателен и понякога трябва да се прави смислов пре-

⁸² Аладжов, Д. Селища, паметници, цит. съч., с. 48-51.

вод. Защото турците наричат „камък“ с думата „таш“, а за канара използват „кая“. В словосъчетание обаче изразът получава смисъла на величествени скали - или величествените скали на птиците Кушкая. На „птиците“, има се предвид на големи птици, а не на някакви „птичета“, което в българския език пък има смисъла на малки пиленца, независимо от какъв вид са.

В спомените на местните хора Кушкая също са мистични, величествени скали - Скалите на птиците: *„Най-често пасяхме воловете около близките величествени скали на 1,5 км северно от селото - Кушкая. Там, в пространството между двата огромни скални масива, беше огнището, където печяхме сланинката за обяд. И всеки път, когато изкачвахме стръмнината към скалите, се питах на кого е било нужно да издигне този толкова стръмен хълм, а отгоре му, сякаш нарочно, да забодее тия великански скали. Какви същества са обитавали тук някога тези руини, когато днес само орли се виеха над тях“*.⁸³

А нагоре „един висок скален зъбер започва да се издига още щом пресечем реката край Кушкая, все нагоре и на изток по гърба на хребета, който свършва точно срещу Курткале. Този скален зъбер е толкова висок и дълъг, че се вижда така величествен от селото, както се виждат и Кушкаяиските камъни. Той се нарича **Съракълдър (наредени камъни)**. А кой ги беше наредил? Портата всъщност бе мястото, където скалният зъбер прекъсваше за малко, отваряше се разстояние от 5-6, а може би и около 10 метра без скали, след което Съракълдър отново продължаваше още по-висок, назъбен и недостъпен. Много пъти се опитвахме да вървим покрай самата южна страна на Съракълдър. Това беше невъзможно. По цялото протежение на стената са нахвърляни остри дребни и по-едри камъни в една дебела 50-60 см и широка 3-4 м каменна редица, по която е невъзможно да се ходи нормално. При това всичко е обрасло с тръни и вечнозелени бодливи храсти. А когато

⁸³ Манолова, Яна. Древни хора по чуки, цит. съч., с. 23-27.

*се опитвахме да се изместим малко по-надолу от нея, рискувахме да се търкулнем по урвата, толкова беше стръмна. Виждах, че скалният гребен Съракълдър се състоеше, освен от естествени скали, и от други огромни скални късове, насложени върху тях. А кой и как ги е изкачил там?*⁸⁴

Действително масивът е много внушителен. Разположен е на малък хребет и се простира в посока изток-запад подобно на орел с разпънати крила. Скалните форми предизвикват в човешкото око и други интересни асоциации. Ето професионалната гледна точка на археолога Д. Аладжов: „От северната страна голямата скала се издига на 25-30 м, а на юг тя е почти двойно по-висока - около 50 м. Тук скалите са изключително живописни, застинали в странни форми: едната от тях прилича на приведен човек, носи името „Бабата“. Встрани по билото се виждат натрупани едри камъни от зид. Вътрешното пространство е терасирано. *Ив. Велков* предполага, че тук са били жилищни помещения. *Навсякъде се намират останки от глинени съдове, хромели и хавани...*; *керамиката от това място вероятно е от ранно-желязната епоха*”.⁸⁵

По време на разкопките, извършени през 2005 г., са разкрити останки от сгради, керамика и част от крепостен насип. Обитаемата площ е около 25 декара южно от Кушкая. По намерените артефакти археолозите установяват, че теренът е бил активно населен през сравнително дълги периоди от време. Проведените проучвания на обекта дават основание за предположението, че той е бил част от тракийски култов комплекс, който по някакъв начин е свързан с намиращото се в близост светилище Глухите камъни. Други учени обаче са скептични и смятат, че все още е трудно да се каже дали, как и доколко Кушкая е бил свързан с Глухите камъни.⁸⁶

Счита се, че районът около Кушкая е бил обитаван през

⁸⁴ Манолова, Яна. Древни хора по чуки, цит. съч., 23-27.

⁸⁵ Аладжов, Д. Селища, паметници, цит. съч., с. 48-51.

⁸⁶ По-подробно по въпроса вж. Евтимова, В. Фотопътеводител на Източните Родопи. Кърджали, 2003, с. 243-244.

различни епохи — късната бронзова епоха (XVI - XI в. пр. Хр.), ранната желязна епоха (X - VI в. пр. Хр.), части от късната желязна епоха (III - II в. пр. Хр.), части от периода на римската античност (III - IV в.), както и през Средновековието. Неговото интерпретиране като укрепено селище на този етап от проучванията изглежда най-вероятно и съответства на труднодостъпното му местоположение. По време на археологическите разкопки са разкрити две жилища от късната бронзова и ранножелязната епоха, както и една укрепителна стена. На места проучените пластове достигат до 1,4 м, което свидетелства за продължително обитаване.

Едно от жилищата е датирано от късната бронзова епоха. В него са намерени каменна брадва, кремъчни ножове, стъргалки, върхове от стрели, остатъци от работни инструменти. Това дава основание да се смята, че е било обитавано от занаятчия, който изработвал сечива от камък и кремък. Второто жилище е датирано от ранната желязна епоха. Открито са значително количество керамика и остатъци от съдове, както и глинени печати, които се ползвали за изработване на щампована украса върху керамични предмети. Комплексът е бил ограден от крепостна стена, минаваща по западния ръб на билото.

Но какво са търсили траките тук? Археолозите отговарят категорично - **злато и желязо.**

Най-ранното теренно доказателство в Европа за добив на златна руда от коренни находища, датирано между XV и XI век пр. н. е., е в местността Ада тепе, Крумовградско. Това показват проучванията на екипа от археолози на д-р Христо Попов. През 2004-2005 г. те провеждат спасителни разкопки на възвишението. Според заключенията на Хр. Попов „*в българската археология съществува празнина в проучването на първите звена в археометалургичната производствена верига за периода на бронзовата и желязната епоха, а и за по-късните от тях периоди. Знаем много малко за технологията на добив и първична преработка на рудата, за металургичните съоръжения, използвани при топенето*

на метал, и за техните конструктивни характеристики - а това са първите стъпки в производството, преди да се стигне до крайните продукти, които впечатляват широката публика".⁸⁷

По следите на металургията на Древна Тракия през 2008 г. са проведени проучвания под ръководството на археолога Георги Нехризов и геолога Васил Атанасов. По българо-немския проект „Желязо и злато” за проучване на рударството в Източните Родопи те **откриват железни рудници край с. Вълче поле** и с. Камилски дол. Интерес предизвиква пещта за добив на желязо, на която се натъкват край рудниците. Археолозите подчертават, че в древността желязото се е ценяло много по-високо от златото заради непознатата дотогава здравина на изработените от него предмети.⁸⁸ Открити са и специални тракийски съоръжения за утаяване на изкопаните смеси, дълбани на ръка, с почти идеални квадратни форми.

В района на с. Вълче поле се срещат и нерудни (неметални) полезни изкопаеми. Един от тях е минералът мусковит. Това е вид бяла слюда, съдържаща се практически във всички типове гранитни пегматити.⁸⁹ В Кърджалийския регион има няколко находища, които са част от обширно пегматитово поле, разположено в района между яз. „Ивайловград“ и с. Хухла. Районът е изграден от двуслюдени шисти, гнайси и амфиболити. Пегматитовите тела идват като послойни подсичащи жили с различна големина - дебелина до 10-15 м и дължина - до 100 м. Забелязва се зоналност на жилите, като в централните части е развит по-едрозърнест пегматит и съответно - едрокристален мусковит. Минералът е познат от древността и е използван още тогава като заместител на непознатото по това време стъкло за прозорци. Притежава удивителна способност да

⁸⁷ Попов, Христо. Траките изкусни рудари. - в. Перперикон, бр. 45 от 6-12 декември 2008, с. 5.

⁸⁸ Гогова, Тонка. Ада тепе - най-старата златна мина. - в. Нов живот, бр. 214 от 11 ноември 2008, с. 2.

⁸⁹ Пегматит - вид магмени скали.

се отцепва на все по-фини люспи.⁹⁰

Многобройните трапецовидни ниши, които изпъстрят скалите край с. Вълче поле, са безспорно дело на човешка ръка. Те се срещат само в Източните Родопи, по долината на река Арда и нейните притоци. Относно предназначението им най-възприемано е мнението, че са дълбани с някакво култово предназначение и че са във връзка с култа към мъртвите у древните траки.⁹¹ Ив. Велков допуска, че в нишите **при с. Вълче поле** са били поставени оброчни плочки с изображението на някое почитано от траките божество.⁹² Местното турско, да кажа и селско население, което не се интересува от научни изследвания, определя предназначението им по свой начин и ги нарича „кованкая” - т.е. „скалите с пчелните кошери”, понеже на това им приличали тракийските ниши.

В североизточна посока от село Вълче поле, навътре в планината, в местността Кованкая се вижда **монолитна скала** със зеленикав цвят, с вис. 40-50 м, издигаща се над реката. На южната страна на тази скала, на 7 м от земята, има фурнообразна гробница с дълбочина около 3, 5 м. Вляво от нея една до друга са издялани трапецовидни ниши. Вдясно, успоредно на тях, има три други ниши. Ниши има и на източната, западната и северната страни на скалата - 24 на брой - всички са недостъпни. Тази величествена скала е описвана от местни археолози и от местни краеведи.⁹³ Може би защото стърчи самотна, (наоколо няма други скали), сякаш е донесена от някъде другаде. И понеже не се знае кой може да я поставил тук в тракийско време - траките нямат оставени писания, а и в преразказаните сведения за тях в „Старогръцки легенди и митове” не пише нищо, тя е **наречена** по името

⁹⁰ Василева, Стефана, Стела Тодорова. Богатството на един южен град. Кърджали, 1994, с.14-21.

⁹¹ Миков, В. Произход на куполните гробници в Тракия. - Сб. в чест на Г. Кацаров. Част втора, ИАИ, Т. XIX, с. 28.

⁹² Велков, И. Няколко крепости и стари селища по Средна Арда. - Сб. в чест на А. Иширков, София, 1933, с. 150.

⁹³ Аладжов, Д. Селища, паметници, цит. съч., с. 48-51; Манолова, Яна. Древни хора по чуки, цит. съч., с. 23-27.

на един български мит - **Кралитарков камък**. Това пък ни доближава до времената, когато тези земи са били владение на старите българи до идването на новите тюркски племена.

Друг **неизяснен въпрос** от стари времена, за който подхвърля археологът от Хасково Димчо Аладжов, са капаците на някои от полупланинските кладенци в Източните Родопи. Той предполага, че „са взети наготово от долмените (предния камък), което се вижда от формата на отвората им, но това е въпрос, който заслужава специално разглеждане (наблюдения на автора при с. Долни Главанак, с. Вълче поле, с. Елена и др.)”.⁹⁴

След траките остават техните загадки и настъпва безвремие в историческите извори. За историята на селото не се споменава нищо. Преди идването на турците за района на с. Вълче поле се говорят само две неща: за **някакво римско имение** от типа на вила „Армира”, намиращо се под селото. **И още**, че там някъде се е провела **средновековна битка**, „вероятно между кръстоносци и войници на цар Калоян!?”. Но това засега е само фолклор, докато не се проведат нови разкопки.

Но битка все пак е имало. Във...фолклора, но не е била по времето на Калоян. И ако приемем, че фолклорът е народна история, то историзмът на фолклора се проявява най-силно в преданията. В този ред на мисли ще цитираме едно предание за **Черноменската битка през 1371 г.**, която отваря пътя на тюркските племена към Родопите. Говори се, че „от Смолянските села слязъл гъдулар-невец, който съобщил, че се събрали седем краля с войските си, за да помогнат на Димотишкия император Кантакузин срещу турците. Няколко дни след това дошли Вълкашин и Углеша и се срещнали на височината „Курт кале” край Свиленград. Решили да ударят в гръб турците, обсадили Одрин, затова Углеша потеглил югоизточно от Черномен, а Вълкашин - югоизточно от Свиленград. През нощта войската на Вълкашин била нападната от турците, сам Вълкашин бил тежко ранен и

⁹⁴ Аладжов, Д. Селища, паметници, цит. съч., с. 73-80.

умрял по пътя, като го носели към Прилеп. Погребали го някъде по брега на Арда. Убитите Вълкашинови войници били погребани в общ гроб - сега тази местност се нарича „Сръб сандък“. Войската на Углеша била нападната по-късно и в битката войводата бил ранен на седем места. Част от войниците заедно с него се оттеглили, а пленените, след като отказали да сменят вярата си, били избити в местността, която днес се нарича „Касап дере“.⁹⁵

Така за първи път се заговаря в народната памет за Вълчата крепост, но и за **Вълчето село** - т.е. по тогавашния език на българите Курткале и село Курт... След многоточието вариациите по наименованието на селището могат да бъдат много и както ще видим това наистина е било така, но вълкът си е вълк, т.е. името „курт“, както са го наричали българите, си остава. И това е всъщност старото българско име и на крепостта, и на селото, защото няма как преди превземането на района названието Курткале да е било сложено от тюркските нашественици, а впоследствие по погрешка да е било припознато като турско - на турски би било Куртхисар.

Нещо повече по този въпрос споменава и проф. Петър Мутафчиев: „А преданието за Курт Кале до Мезек говори, че този Кастел бил построен от некой си цар Куртю, който имал сестра Меда (Мейда), която един див козел тласнал надолу от една канара, която била до вода, в която се огледвала. В спомен на нея, брата ѝ княз Курт - издигна този палат“.⁹⁶

Ако трябва да привлечем и други примери с това българско име ще споменем, че хан Кубрат - владетелят на Стара Велика България от 632-665 година, също се е наричал Курт. Името Курт се споменава и в „Именника на българските князе“.

⁹⁵ Вайселов, Георги. Отражение на историческите събития в преданията от Източните Родопи. - В: Ахридъ. Кърджали, 1983, с. 59.

⁹⁶ Мутафчиев, П. История на българския народ. Т. 1-2. С., 1943, с. 30; същият, Лекции по история на Византия, раздел Средновековна история, Балканска история. С., 1993.

Преди да цитираме различните наименования на селището в хронологичен ред, ще споменем и една друга наивна представа от по-ново време: *„Турците го наричат „Курт-кой“ - „Вълча могила“; съществува обаче предание, че някоя си мома Елена Куртова изнесла някъде от реката голям камък и го поставила на средата на сегашното село върху други три камъка, и турила начало на селото - оттам и името“*.⁹⁷

Името обаче, както ще видим, е много по-старо и няма нищо общо с хубавата „мома Елена“. А че селото е древно и съществувало отпреди „турците“ да дойдат, няма никакво съмнение. Обикновено **датират създаването на селището около 1326 или 1330 г.** Това е условно датиране и се базира на първото известно писмено споменаване на селото в „Документ за границите на поземления имот на „Черменския вакъф“ от 1562 г. Без да коментирам предполагаемите датировки, ще посоча споменаването на селото **между 1500-1550 година** по наличните засега документи.

След окончателното завладяване на България през есента на 1396 година, след битката при Никопол и падането на Видин, след 30-годишна съпротива над българската земя се чува само един стон - „Виран“ - разрушение и развалини. Сто години по-късно, през първата половина на XVI век (между 1500 и 1550 г.), на територията на източния дял на Тракийската низина, което нас ни интересува, остават да съществуват предимно малките и средно малките по големина селища с ниска гъстота на населението. По изследванията на Милена Петкова-Енчева *„мюсюлманите общо за територията на този дял от Тракийската низина са 92,8%, като основната част от тях са живели в малки и средно малки селища, вероятно новоустановени“*. А *„смесени и в изцяло християнски села“*, са едва 7,2%. Те живеят *„в устойчиви, стари селища, вероятно установени преди идването на османците на Балканите, разположени в низината, но в преобладаващата си част в близост до планините“*, т. е. в

⁹⁷ Вж. Юбилеен сборник „Българското село“. С., 1930, с. 426-427.

села както в зоната до 200 м, така и в пояса от 200 до 600 м надморска височина. А в тези параметри влиза и село Вълче поле, което е с надморска височина 299 м. Според авторката това опустошително обезлюдяване от страна на християнския елемент - т.е. българското население, е в резултат на това, че „територията на низината е била арена на нестихващи военни конфликти през Средните векове и преди и по време на османската инвазия. Военните действия, разиграли се на тази територия в продължение на няколко века, са били деструктивни по отношение на поселищната мрежа. Същевременно тези земи най-рано са включени в пределите на Османската империя”.⁹⁸ Едва след края на междуособиците от началото на XV в. се наблюдава стабилизиране на политическата обстановка и се създават по-благоприятни условия за възстановяването на поселищната мрежа.

Едно от тези мъчително съживяващи се български села е и отбелязано от турците със старото му име с. Курд, но с добавката Ашък - т.е. „Курд Ашък” с друго име Виран - дн. с. Вълче поле, Хасковска област - записано в регистрите на Османската империя от първата половина на XVI век: „глави на пълноценни домакинства - 5”; „неженени 0”; „служители на култа 0”.⁹⁹

След няколко десетки години с. Вълче поле се споменава отново **през 1562 г.**, в един документ от 15.01.1662 г., в превод на Р. Стойков, който показва вакъфите на Ханъм султан с вакъфските селища и броя на немюсюлманските домакинства в каза Чирмен. „Този вакъф е основан в 1562 г. от султаншата, майката на Осман шах“. През 1911 г.¹⁰⁰ две от

⁹⁸ Петкова-Енчева, Милена. Поселищна мрежа и гъстота на населението в източния дял на Тракийската низина през първата половина на XVI век. - В: Етнически и културни пространства на Балканите. Сборник в чест на проф. д.и.н. Цветана Георгиева. Част 1. Миналото - исторически ракурси. С., 2008, с. 266.

⁹⁹ Петкова-Енчева, Милена. Поселищна мрежа, цит. съч., с. 280.

¹⁰⁰ Когато редактирах материала си, се консултирах с проф. Лизбет Любенова и тя ми обърна внимание на тази датировка, в смисъл, че за читателя няма да е много ясно какво искам да посоча. Годината 1911-а е времето, когато е поискана тази справка от въпросните села.

селата на този вакъф, намиращи се в Свиленградска каза, поискват от министерството на султанското дефтархане в Цариград да им издаде документ за границите на вакъфа. Селата са Вълче поле (1562 г. Курт виран) и Карабаа (1562 г., писано Карабаос). Канцеларията издава худутнама¹⁰¹ на вакъфа „*буквално преписано от регистъра на султанското дефтархане*”.¹⁰²

Позовавайки се на същия горесцитиран документ, преведен от Р. Стойков, виждаме, че сто години по-късно, на 15.01.1662 г., са налични по-подробни сведения за вакъфите на Ханъм султан с вакъфските селища и броя на немюсюлманските домакинства в каза Чирмен. И тук „*Курт Дабрал* (Куртолен - с. Вълче поле, общ. Любимец) - *е регистрирано с 29 ханета*”.¹⁰³

Въз основа на проучените от Елена Грозданова¹⁰⁴ османски регистри за данъка джизие за годините 1635-1636 и 1652-1662 могат да се очертаят границите на разглеждания вакъф, намиращ се в каза Чирмен. В него са включени селата: Курт виран (днешното Вълче поле), Ак виран с друго име Урум Ефрем (днешното Ефрем) и др. Според тълкуването на Анастас Разбойников прибавката „виран” означава развалина, развалини. Турците често я употребяват, когато искат да определят, че някое село е до развалини, понякога крепостни. В съседство с Ефрем е било Курт виран (по-късно Курткьой, Куртолен у българите, днешното Вълче поле). В Източните Родопи много селища са били с тази прибавка (виран, видоизменено -ьорен, -орен). „Ак” е „бяло” - „Ак виран” - бели развалини, крепост.¹⁰⁵ Всъщност този документ от 15.01.1662 г. потвърждава, че **населението на с. Вълче поле тогава е било чисто българско.**

¹⁰¹ От „худут” - граница, а „худутнаме“ означава крепостен акт, в който се определят границите на мерата.

¹⁰² Янков, Георги. История на с. Ефрем. С., 2013, с. 26-28.

¹⁰³ Янков, Георги. История, цит. съч., с. 26-28.

¹⁰⁴ Грозданова, Елена. Българската народност през XVII век. Демографско изследване. С., 1989.

¹⁰⁵ Янков, Георги. История, цит. съч., с. 28-32.

В едно от най-новите изследвания за селищните имена в Османската империя е посочено, че през **1857 година** селото е било записано само със старобългарското си име „*Курт*” - „(има надписа на арабски, който не съм разчел - б.м.) „*Kurt - 1857, prob. Вълче поле, vil., dist. of Хасково*”.¹⁰⁶

Руско-турската война от 1877-1878 г. не променя името на селото, но животът на хората се обновява. Някои се изселват от Османската империя. Примерно след **1882 г.** в хасковското село Конуш започват да се заселват български семейства от съседни и по-далечни села. „*Идват хора и от Вълче поле - Георги Ламбов и Георгица Ламбрева, Атанас Пеев*”.¹⁰⁷ След Балканската война, за която вече по-горе писахме, когато все пак границата се измества с няколко километра, Вълче поле остава окончателно в границите на България. Старото му старобългарско име обаче не се запазва, а започват нови преименувания на селото и нови изпитания за жителите му.

След **1912-1913 г. с.** Курткьой, за което разните български чиновници мислят, че думата „курт” е турска, преименуват селото, което от „вълче село” (курткьой), започва да се нарича „вълче поле” - т.е. замества се думата „село” - „кьой” с думата „поле”. От своя страна, турската администрация също започва да го отбелязва с новите изменения и вместо Курт кьой започва да се записва като Курт-алан¹⁰⁸ - т.е. прибавят и те българската дума „поле” - „алан”. За местното население обаче селото си остава „селото на вълците - Курткьой или местният побългарен вариант „мястото, (селото) на вълците - Куртолен. Ползвали са се обаче двойствено и двете имена - Вълче поле и Куртолен.”¹⁰⁹

¹⁰⁶ Андреев, С. Речник на селищни имена и названия на административно-териториални единици в Българските земи през XV- началото на XX век. С., 2013., с. 256.

¹⁰⁷ Вж. Марчо Латунов Запрянов. Село Конуш, Хасковска област. Хасково, 2010 г.

¹⁰⁸ Acroğlu M. Türker. Bulgaristan'da türkçe yer adları kılavuzu. Ankara., 2006, с. 659.

¹⁰⁹ Вж. Юбилеен сборник „Българското село”. С. 1930 г., Раздел III, Статистически сведения за населените места. Като пример „село Куртолен, 1926 г”

Непосредствено след балканските войни в района се настаняват малоазийски и тракийски български бежанци. Някои се заселват и във Вълче поле.¹¹⁰ Ето един печален епизод от живота по онова време:

През световната икономическа криза от **1929-1933 г.** местното население и особено бежанците рязко обеднява, шири се свръхбезработица. Това в най-голяма степен се отнася за бедните планински селца в Източните Родопи като Черешак, Дъбовец, Вълче поле, Бориславци и Малки Воден.

Бежанците започнали да изсичат поголовно вековните дъбови гори, за да спасят семействата си от глад. По късна доба карали с волските си коли вършина и дърва в Свиленград, за да си купят по някое чувалче с брашно и да нахранят многобройната си челяд с клисав ръжен или царевичен хляб. Назначените горски стражари се чудели как да увардят горите от браконieri.

По това време за държавен горски стражар бил назначен Кънчо Колев Колев от село Александрово, Старозагорско, завършил в родното си село основното си образование, а след това и класическата гимназия в Стара Загора. През 1926 година завършва висшето си образование в Париж - специалност „Лесовъдство“. Научава перфектно френски и италиански език. Бил възпитан във френски финес, но и със западна дисциплина и изпълнителност. През 1927 г., Кънчо е назначен към харманлийското лесничейство и отговарял за селата от Източните Родопи. Към браконьерите и закононарушителите бил безкомпромисен. Съставял им много актове и те не го обичали.

В студената, ветровита и снежна утрин на 22 октомври 1929 г. Колев е трябва веднага да замине за района си около с. Вълче поле, където имало браконieri. Колкото навлизал в планината, снегът ставал все по-дълбок. Като се спуснал на 2 км от връх Света Марина, по пътя за село Черешак, Кънчо забелязал следите на браконьерите, но и те го видели. Еди-

¹¹⁰ Любен Петков. От Малко Търново до Ивайловград. В: Алманах Юг. 1988 г. кн.1, с. 69.

ният от тях имал пушка. Гръмнал с нея и повалил горския стражар. Конят се подплашил и избягал по пътя за Черешак. Кънчо, тежко ранен, със сетни сили се опитал да се издърпа от канавката и да се скрие в гората. Но браконьерите го настигнали, доубили и наскли на парчета. Белият кон на Кънчо влязъл в с. Черешак със спуснати юзди и без своя стопанин. Двама мъже от селото го хващат и по следите намират разчлененото тяло на държавния горски стражар. След това отиват при кмета на с. Куртолен (днес село Вълче поле) Хр. Петров, който в 20 часа на същия ден съставил акт за смърт.¹¹¹

През това време селото е било център на община с две приходящи села - Хамзач (сега Дъбовец) и Керезлик (бившето село Черешак) и жителите им са се занимавали със земеделие. В юбилейния сборник „Българското село“ през 1930 година пише: „Разположено в и. Родопи, сев. Склонове. Обикновени селски пътеки, отстои на 4 км от шосето Любимец-Ортакьой. И. 23 км от ж.п. гара Свиленград. Има полумасивни постройките, покрити с керемиди, двуетажни и обикновено първия етаж служи за обор на добитъка, а втория за живеене. Засяват житни растения и тютюн. Занимават се главно със земеделие и **горене дървени въглища**. В околността каменовъглена мина, не експлоатирана. Има църква, училище, общ. Управление. Нужда от сграда за училище, пътища и водопровод.”¹¹²

Горенето на дървени въглища се оказва стара и устойчива практика за района. Дори в най-ново време, през 2006-2007 година, отново се заговори за това производство. Държавните власти в Хасково¹¹³ бяха уведомили собствениците на площадки за производство на дървени въглища в региона за необходимостта да организират дейността си в съответствие с новите изисквания по Закона за чистотата на атмосферния въздух. Съгласно последните промени в него до март

¹¹¹ Вж. Атанас Куманов. Горският стражар Кънчо Колев предчувствал смъртта, целунал за сбогом дъщеря си.

¹¹² Вж. Юбилеен сборник „Българското село“. С. 1930 г., с. 426-427.

¹¹³ РИОСВ -Хасково

2008 г. следваше да се преустанови производството на дървени въглища по открит способ. Регионалната екоинспекция в Хасково имаше информация, че на територията, контролирана от нея, работят 8 площадки за производство на дървени въглища. Четири от тях се намират в община Ивайловград. Там дървени въглища се произвеждат в селата Покрован, Дъбовец, Белополяне и Мандрица. Две площадки има и в село Вълче поле, община Любимец.¹¹⁴

През 1934 година двойственото име Куртолен, Вълче поле премахнато. С министерска заповед № 2820, обнародвана в Държавен вестник на 14. VIII. 1934 г., селото започва да се нарича само с едно име - Вълчепол.¹¹⁵ По време на **Втората световна война** отново границата около с. Вълче поле се раздвижва, или да кажем променя, когато ставаме съюзници на Райха. Никой не се интересува какво е това „райх“, но българските войници прекрочват границата към българските земи на Беломорието, а българският народ започва да нарича тогавашния водач на държавата Борис III Цар Обединител. От 20 април 1941 година, когато Втора българска армия влиза в Беломорска Тракия и в Източна Македония, България е „обединена“ до... края на 1944 година. В Беломорска Тракия е имало и войници от с. Вълче поле.¹¹⁶ Когато войната се губи, границите се връщат на старото си място, но без старата царска власт.

Република България прави ревизия на завареното наследство, реконструира администрацията и гледа в бъдещето, без да мисли да разширява границите си. Издава се сборник „Република България“, от който става ясно, че при тези промени с. Вълче поле вече не е община. Община е с. Малки Воден, „в състава на която влизат селата Бориславци, Вълчепол, Дъбовец, Ставри Димитрово и Черешак. Поминъкът на насе-

¹¹⁴ Вж. в. Нов живот от 16 март 2007 г.

¹¹⁵ П. Коледаров, Н. Мичев. Промените в имената и статута на селищата в България 1878-1972. С. 1973, с. 59-60

¹¹⁶ Вж. Яна Манолова. Древни хора по чуки и градища в Североизточните Родопи. С. 2010 г., с. 23-27.

лението е земеделие и тютюнопроизводство.”¹¹⁷ Споменава се за „кредитни кооперации - в Малки Воден, Бориславци и Вълчепол.” И се подчертава, че „през време на Отечествена-та война”, когато пък вече сме съюзници на Съветския съюз, от района „в Първа българска армия са взели участие 120 души, от които 5 са паднали убити.”¹¹⁸ От с. Вълче поле загинали по време на Втората световна война са сержант Никола Желязков Янчев на 28 години и редник Димитър Христов Маврев на 30 години.

Устремена в бъдещето, новата социалистическа държава на свой ред също променя част от старите имена на селищата. По забележка на НСИ № 19 - „през 1951 година село Вълчепол се преименува на село Вълче поле с Указ № 47, обнародван на 9 февруари 1951 година”.¹¹⁹

По онова време светът е разделен на две - едните строят „социализма”, другите развиват „капитализма”. Има провокации - границата е размирна. **Орисията на с. Вълче поле, като гранично селище** от прабългарско време досега, продължава. Продължават да падат и убитите за честта на Родината под девиза „Нито крачка назад - зад нас е България!”.

Местният краевед Яна Манолова описва една местност: „Връщах се от града, Свиленград, където учех в гимназията, и вървах пеша 30 км, пресичайки целия рид Гората, за да си дойда за съботната забава в село - тогава така вървахме. Но като се изкачвах от с. Мезек нагоре, се изгубих. Внезапно се озовах на едно място, обрасло с гъста вечнозелена ниска растителност - пърнар. Тя рядко се среща в нашата гора... Вместо да изляза на Курткале, за да се спусна през Колерек надолу към селото, се намерих на Сараборун, един друг връх на изток от него, на самата граница.”¹²⁰ Тук се губят не само

¹¹⁷ Сборник Република България. С. 1947., с. 716.

¹¹⁸ Сборник Република България. С. 1947., с. 716.

¹¹⁹ Вж. НСИ - Преброяване на населението и жилищния фонд през 2011 година. Том 1 - население. Книга 1 - Население по Области, общини и населени места. С. 2012. с. 318.

¹²⁰ Яна Манолова. Древни хора по чуки и градища в Североизточните Родопи. С. 2010 г., с. 23-27.

децата, губят живота си и няколко граничари.

През първата половина на март 1952 г. група от четирима диверсанти преминава границата от гръцка на българска територия близо до гранична пирамида 371, намираща се на 5 км източно от с. Вълче поле. След като преминават през граничната бразда, мъжете се спускат по т.нар. бандитска пътека, която заобикаля връх Сараборун от югозапад, преминава през връх Малкия Голак по посока на връх Шейновец (Курткале) и вътрешността на страната. Маршрутът им от границата до западното подножие на Сараборун преминава през левия фланг на участъка на гранична заставка „Круша” и е в близост до десния фланг на участъка на заставка „Орел”. Застава „Круша” се намира на 3 км югоизточно от с. Вълче поле, а заставка „Орел” - високо в планината (Североизточни Родопи (ридът Гората) на 3 км източно от Шейновец.

В близост до Сараборун е кошарата на овчаря Атанас Горастев. Бандитите се опитват да го вербуват за тяхната кауза, като му поставят различни задачи с уговорката, че на връщане ще проверят как ги е изпълнил. След това те продължават към Шейновец и вътрешността на страната. Овчарят информира граничарите от заставка „Круша”, но вече е късно - минали са 2 часа, диверсантите са далече и няма възможност за адекватна реакция. Тъй като се предполага, че и на връщане ще използват същия маршрут, командването на Гранични войски взема решение да се направи засада на пътеката, по която се движат бандитите. В подкрепление на граничарите от заставка „Круша” са докарани войници от съседните застави. Местността остава блокирана 20 денонощия. Чака се преминаването на бандитите.

В състава на засадата са и граничарите младши сержант Асен Илиев, ефрейтор Георги Стоименов и редник Стоил Косовски. Илиев служи на заставка „Орел”, Косовски на „Круша”, а Стоименов - през една заставка на юг от „Круша”. В 6 ч. сутринта на 31 март 1952 г. около Сараборун има гъста мъгла. На връщане бандитите са трима. Попадат на засадата. Заповядано им е да се предадат. Те не се подчиняват и

започва престрелка между тях и граничарите. Бандитите се пръскат моментално и всеки сам започва да търси начин да се измъкне от засадата. Стреля се напосоки, защото мъглата е много гъста. Постепенно част от боя се пренася и по склоновете на Сараборун. Пръв пада убит Стоил Косовски, докато хвърля граната. Георги Стоименов е тежко ранен, след края на боя на път за болницата умира. Асен Илиев се отделя от останалите незабелязано и тръгва да пресече пътя на бандитите на граничната бразда близо до пирамида 371, където излиза „бандитската пътека”. Никой не забелязва кога Асен се отделя от другите. След края на боя го откриват убит до Кралимарков камък, намиращ се на 200 м северозападно от гранична пирамида 372. Близо до него лежи мъртъв и единият от бандитите. Двама от бандитската група са убити в престрелката, третият е ранен и заловен жив.

В престрелката при връх Сараборун загиват младши сержант Асен Илиев,¹²¹ ефрейтор Георги Стоименов и редник Стоил Косовски. И на тримата посмъртно е присвоено званието младши лейтенант и са удостоени с правителствени награди. Заставите, на които служат тримата граничари, започват да носят техните имена. Във всяка една от тези три застави има паметници и паметни плочи на загиналите граничари. Днес тези паметници се съхраняват в музея на граничарите, намиращ се Граничнополицейски участък-Ивайловград (бившият граничен отряд). На малка поляна западно от Сараборун е вдигнат паметник на тримата загинали граничари. Той стои там и днес. През 1982 г. в центъра на с. Вълче поле също е открит паметник на тримата загинали граничари. Всяка година на 31 март граничари от различни поколения се събират, за да почетат паметта на загиналите.¹²² Далеч от този внушителен паметник, на една странична плоча е записано и името на сержант Георги Николов Атанасов от с. Вълче поле, на 25 години, загинал „при охрана на границата”.

¹²¹ Асен Илиев е от с. Караманово, Русенско.

¹²² По <http://bg.wikipedia.org/> - „Престрелка при връх Сарабурун”

Във Вълче поле идват нови заселници. Когато **през 1958 година** строят язовир „Ивайловград“, на хората от с. Малки Воден им плащат къщите и им нареждат да се изселят. Една жена разказва: „Ама нали това цял живот сме правили, не мръднахме. Другите събориха къщите си и пренесоха материалите за нови къщи във Вълче поле, Бориславци... Ние останахме. Децата ни отидоха миньори в Маджарови, ние не мърдаме.“¹²³

И хора ще има, но докога!?!...

Строителството на социализма и спокойният трудов живот (макар и при неговата затвореност в граничната зона) в с. Вълче поле продължава до началото на **”демократичните промени”** в края на 1989 г. Тогава социалният живот постепенно замира в много подобни глухи планински и гранични села. Стават промени в Единния класификатор на административно-териториалните и териториални единици (ЕКАТТЕ). Държавен вестник, бр. 37, от 5 май 2000 година, обнародва Решение 56 на Общинския съвет Любимец от 27.03.2000 г., с което се **закрива кметството в с. Вълче поле** поради намаляване на населението.

Намаляват и животните. През август 2007 г. в село Вълче поле, община Любимец, за пръв път след 60 години в България се появи болестта бруцелоза. Започват изследвания на всички хора, които са били в контакт с животни. Първото установено заболяване е на 62-годишната Роса Иванова която е изпратена на лечение в болница в Пловдив.

Уж за мое улеснение попитах писателя Иво Георгиев, който работи в Агенцията по храните в Кърджали, какво представлява тази болест. Той обаче, не по писателски, а по много научен начин ми обясни, че работата е сериозна и да внимавам, защото **„заболяването бруцелоза** представлява зооноза, т.е. развива се у животни и у хора. То се причинява от бактерии от рода бруцела - аеробни, грам-отрицателни, с кръгловата форма. Бактериите отделят токсично вещество

¹²³ Любен Петков. От Малко Търново до Ивайловград. В: Алманах Юг. 1988 г. кн.1, с. 69.

(ендотоксин) и са силно устойчиви във външната среда. Те се развиват и размножават в крави, овце, кози и свине, диви животни. У бременните животни предизвикват аборт. В околната среда бруцелните бактерии попадат посредством околоплодните води и ципи, заразен плод и заражена плацента, изпражнения и урина. Бруцелните бактерии се откриват и в млякото и месото. Инфектирането на човека става най-често при консумиране на заразени или замърсени продукти (месо, мляко и други). По-рядко замърсяването става чрез кожата и лигавицата по въздушен път - при обработка на кожи, стригане на вълна.

Попадналите в човешкия организъм бруцелни бактерии достигат по лимфен път до най-близките лимфни възли. Там те се размножават и чрез кръвта проникват в черния дроб, далака, костния мозък и други вътрешни органи. След инкубационен период от 1 до 3 седмици се появяват първите болестни признаци - втрисане и повишаване на телесната температура до 39-40 градуса, обилни изпотявания, главоболие, ставни и мускулни болки, болка и зачервяване на гърлото. Тези признаци се изясняват остро или постепенно. Въпреки високата телесна температура общото състояние на болните не е силно нарушено.

Характерен признак е увеличаването на много групи лимфни възли - по шията, под мишниците, в ингвиналната област и по други места. Увеличават се черният дроб (хепатомегалия) и далакът (спленомегалия). Артериалното налягане се понижава. Нерядко се развива възпаление на мозъчната обвивка (менингит) и на мозъка (енцефалит).

Съществува и т. нар. хронична форма, при която повишената телесна температура се наблюдава месеци и дори години, а черният дроб и далакът са трайно увеличени. При хроничната форма на бруцелозата се засяга опорно-двигателният апарат, като се развива артрит на големите стави. Особено често се засягат тазобедрените и коленните стави, което нерядко води до обездвижване. У заболелите бременни жени бруцелозата предизвиква аборт”.

Тъй като при това заболяване смъртността достига до 2-4%, Вълче поле е поставено под карантина. Тогава в селото 114 овце и кози бяха умъртвени по хуманен начин. Питам се какво значи „хуманен начин“?

Мой познат, който работи в болницата на Кърджали и е родом от Вълче поле, направи следното заключение: „Простата работа, тия от нашето село не се научиха да пият прясното мляко сварено“.

В селското землище за селскостопански нужди са построени 9 микроязовира. ¹²⁴ Относно пълненето на тези водоеми случайно ми попадна една справка, която съм запазил в архива си: В бюлетин № 30, от 1986 година, на „Окръжно бюро за Хидрометеорологично обслужване - Хасково“ са дадени данни за измерванията на температурите, скоростта на вятъра и валежите. Във Вълче поле е посочено, че е паднал дъжд, съответно: на 22 октомври 2,5 л/м²; на 25 октомври 33,2 л/м²; 31 октомври 11,0 л/м². В заключение се посочва, че „след падналите валежи през десетдневие то се създадох условия за поникването на семената от есенниците и се наблюдаваше поникване при по-голяма част от посетите площи. При сравнително нормални темпове протичаше развитието на трайните насаждения... Продължаваше прибирането на реколтата...“¹²⁵ Сега на полето край тези язовири **няма кой да работи**. Пейзажът се променя: - западат жилищни сгради

¹²⁴ Забележка на о. Гарена: По моето преброяване язовирите са: 1. Урения; 2. Курица; 3. Язовирът при воденицата; 4. Язовир „Вълче поле“; 5. Язовир до заставата; 6. Язовир „Кошарника“; 7. язовир „Марков чаир“; 8. водоем „Старата кория“; 9. язовир „Синанца“. Нямах възможност да ги опиша в подробности, а и обхващат на тази статия не ми позволява разширение на текста.

¹²⁵ Забележка на о. Гарена: През есента на 1986 година, когато работех като кореспондент на в. „Хасковска трибуна“, бях написал статия за метеорологичната станция в Хасково. По всяка вероятност текстът ми е публикуван, но не можах навреме да направя справка за биобиблиографията ми. Черновата записка обаче е запазена заедно със „Бюлетин за времето и състоянието на земеделските култури в Хасковски окръг за времето 21-31 октомври 1986 год.“ В случая ползвам този бюлетин и тези записки. Вж. НА-БАН. Ф-345, оп. 1, а.е.... Камен Гаренов (отец Петър Гарена)

(и обществени, и частни), пътищата са разбити, обрастват и се запушват (секат се просеки само за дърварите).

Някога непристъпната в района българска държавна граница, за което вече писахме, е пробита отвсякъде. През септември 2013, когато властите търсеха военни сгради за бежански лагери (предимно от войната в Сирия), оказа се, че на територията на община Любимец има само една гранична заграда, в посока Ивайловград, в с. Вълче поле, „но сградата е разрушена и от 20 г. не функционира”.

Един **ням свидетел** на събитията в с. Вълче поле от 1854 година досега, продължава да е 15 метра високата бяла тополя в местността Старите гробища¹²⁶ и може би ще види отново някакво бъдеще **или бавното умиране на едно българско село**, създадено по Аспарухово време.

Най-голямата болка за потомците на местното население е, че Вълче поле не само обезлюдява, но се и обезбългарява. Ще цитирам част от тези мнения с известно стеснение, не заради изказа, а заради фактите: „Същевременно са внесени над 300 роми в кавички от Северна България, които зверски изсичат гората и продават дърва и въглища в Гърция! Кметицата ги държи, за да гласуват за нея и защото ѝ се плаща от местен бизнесмен! Срам! Съсипаха още едно чисто българско село! Който не е идвал, той не знае какво нещо са циганите. Знаете ли колко къщи са ограбени от тях? Не, не знаете, така че първо отидете, постойте там поне един месец. Само лятото е хубаво, като ги няма, те тогава са на палатки. На Коледа на Великден и на всички български празници те са там да празнуват с нас, ама ако ние идем на техните празници и събирания ще има бой и скандали. Както ние не можем да понасяме тях, така и те нас, тъй че всичко зависи от българите, които са и по-малко, много по-малко от

¹²⁶ Справка: Регистър на вековните дървета в България Registar Vekovni Darveta. 1. Дървесен вид - бяла тополя; 2. Дата на обявяване - 5.5.1974; 3. Населено място - Вълче поле, м. Старите гробища; 4. Община - Любимец; 5. Възраст, години - 120; 6. Височина, м - 15; 7. Обиколка м - 3,60.

тези, на които им казват „роми”.

Относно това **какво е било движението на населението** във Вълче поле съм направил следната справка: Предполага се, че през 1912 г. в селото е имало около 90 семейства.¹²⁷ Според различните преброявания: през 1926 година броено като с. Куртолен е имало 792 жители, разпределени в 135 домакинства,¹²⁸ към 31.12 1934 година - 898 жители, към 31.12 1946 година - 989 жители, към 1.12. 1956 година - 998 жители, към 1.12. 1965 година - 919 жители.¹²⁹ През 1973 година е имало 813 жители,¹³⁰ към 2. 12 1975 година - 747 жители, към 4. 12. 1985 година - 587 жители, към 4.12. 1992 година - 435 жители, към 1.03. 2001 година - 337 жители, към 1. 01. 2007 година - 350 жители¹³¹ и към 1. 02. 2011 година - 303 жители.¹³² При последното преброяване от 15 септември 2022 година са записани 204 жители. Колко от тях реално живеят тук и колко от тях са местни жители, никой не казва.

Запазилите си от местното население все още помнят някои от обичаите от българското минало на с. Вълче поле. Припомнят си ги, когато се събират. Етнографът Магда Люнчева-Милчева също припомня, когато пише за традиционните селищни събори: „Вълче поле - събор на Гергьовден” - 6 май.¹³³ Тогава на този, някои го наричат „събор - панаир” освен гости, идват и някои от тези, които отдавна са напуснали родния край. И се започват едни спомени, разкази...

¹²⁷ По Л. Милетич.

¹²⁸ Вж. Юбилеен сборник „Българското село”. С. 1930 г., Раздел III, Статистически сведения за населените места.

¹²⁹ Вж. НСИ - Преброяване на населението и жилищния фонд през 2011 година. Том 1 - население. Книга 1 - Население по Области, общини и населени места. С. 2012. с. 312.

¹³⁰ П. Коледаров, Н. Мичев. Промените в имената и статута на селищата в България 1878-1972. С. 1973, с. 266

¹³¹ Вж. НСИ - Преброяване на населението и ...

¹³² Вж. НСИ - Преброяване на населението и жилищния фонд през 2011 година. Том 1 - население. Книга 1 - Население по Области, общини и населени места. С. 2012. с. 312.

¹³³ Магда Люнчева-Милчева. По пътя на Слънцето и Месеца. Ст. Загора. 2016 г., с. 141-144.

Как са се препитавали, какво са яли. Интересна храна, която е свързана и с един весел ритуал при раждането на децата, е старият тракийски обичай¹³⁴ „смигалъ” - обредно ястие за здравето на новородено дете. Представлява омесване на сладка пита (смигал), която се разтрошава, смесва се с олио и захар и накрая се раздава. Подобен е и обичаят в Родопите, но тук в края на седянката излизат две баби, които весело се боричкат за здраве.

За веселието на мъжете и дядовците пък се слагат „накладени карпузки” - изключително вкусна туршия, приготвяна в края на лятото от последните малки дини и зелени домати, и служат най-вече за мезе на ракията. Безалкохолното е „бърканица” - разхладителна напитка от мляко и вода, получава се след избиването на маслото в специален съд - бурило, с дървен прът, завършващ с разширена кръгла дървена част. След отделянето на маслото остава бърканицата.

По-сериозни ястия са: „дядо” - сушено месо в пуска, аналогично на банския старец, само че по-вкусно; „вълчеполска баница” - с печени кори, леко намазани с прясно масло, и с плънка от извара или сирене; „цървено варю” - ястие от дребно бобово растение с червени или черни семена (бобчетата); „тиквеник по вълчеполски” - каква е разликата, така и не разбрах. И още може би много други храни.

Припомнят си **какво е било по другите празници** - Сурва, Коледа, Бубошари (за този обичай вече писахме), Прошка, Великден, какво се е правело по Задушница (голяма и малка), но имам записан само един разказ:

„Преди около 40 години празнуването на Коледа е било част от бита и традициите на селото. Коледарите, специално за селото, са се разделяли на две възрастови групи. Малките са ходели на групички от по 5-6 деца, тръгвайки от около 5 часа сутринта, и са обикаляли къщите, пеейки традиционни коледни песни с привързани шарени торбички отпред на гърдите, в които доволните стопани пускали колачета, суше-

¹³⁴ Тук нямаме предвид древните траки, а населението, което живее в Одринска и Беломорска Тракия.

ни плодове, ядки, някоя луканка и дребни монети. Групата на по-големите, ергените, е ходела да пее по къщите отделно от малките и задължително преди да тръгне се е събирала до къщата на Христов Даскалов, където той е излизал, гръмвал е с пушката си и е изпращал коледарите ергени”.¹³⁵

При разговора помежду си по-възрастните все още използват **някои характерни думи от местния „вълчеполски” диалект**. Макар да ги има и в други съседни говори, ще цитираме някои от тях: „рапка” - царевица; „шольмень” - охлюв; „жельва” - костенурка; „фца” - овца; „дрямбала” - джанка; „скаркаль” - скакалец; „оти” - защо; „ноги” - крака; „дрън” - буца, парче; „комат” - къшей, парче хляб; „тукать” - юмрук, удар с юмрук (пр. ударих му един тукать); „скрипя” - стоножка; „сугань” - кромид лук; „зонга” - дъга; „црвъ” - червей; „синия” - ниска кръгла масичка; „ръжанка” - ситно смляна слама; „шайка” - пирон, гвоздей; „първак” - първата (най-силната ракия която потича от казана при изварянето) и „лангюр” - която е последната, най-слабата ракия от казана; „сайван” - плевня, навес за съхранение на сено, слама и др.; „ноанка” - вчера, оня ден; „напенах са” - затичах се, засилих се при бягането; „суннах са” - хлъзнах се, пързулнах се; „саа” - тази, тая; „нашел” - намерил; „упишках се” - набодох се; „забирам” - прибирам, вземам от някъде, (някого или нещо); „хава” - (турцизъм) отнася се за време, настроение, тенденция; „наквасвам се” - намокрям се, може да се каже и „наквасих” - намокрих; „ропа” - дупка, яма; „варю” - фасул; „накладени” - стерилизирани, Мариновани (примерно - накладахме зеле за зимата в бъчвата); „бурило” - висок и тесен съд от дърво за избиване на мляко; „комай” - като че ли, струва ми се че, май, че; „тепелюга” - каменна плоча; „каварма” - подобен на сърп инструмент, използван за рязане на трева, царевица и др.

Само че вече някои от потомците на местното население

¹³⁵ Григор Георгиев. Село Вълче поле. Реферат. Специалност БЕИ ПУ Филиал Л. Каравелов. Кърджали 2014 г.

започват да бъркат работния инструмент „каварма” с кавармата за ядене и неорязаните треволяци обрастват изоставените къщи, в които се забравя и **историята на едно от най-старите български села.**

Няма кой да ми разкаже за фолклора, традиционните носии, за свещениците и учителите. Имало е даскал Христон, даскал Ботю, даскал Димо (Даскалов) е бил първият известен учител във Вълче поле. Завършил българската гимназия в Одрин. Работил като учител в селото до 1913 година, когато селото е било изгорено от турците. Кой са били кметове на селото и има ли известни личности от с. Вълче поле?

Трудно се събират сериозни сведения и от медиите. Наслука ми попада едно съобщение: „Издирва се **„Летописът на село Вълче поле”**, започнат от даскал Христон, **изчезнал** от училището на селото около 1980-1990 г., при някой от последните директори”. Навярно там са записани много неща. Може би трябва да се разпитат още хора, (от местните българи). За някои от тези неща е споменавала родената тук Яна Манолова, която съм цитирал нагоре в текста.

В тази връзка се надявам и моите скромни пътни записки да послужат при събирането на една подробна история на селото. Защото Вълче поле се обезлюдява, обезбългарява и... **историята му се забравя. А не бива да е така.**